

Heerjansdam

Hendrik-Ido-Ambacht

Zwijndrecht

Swindregt Were

Uitgave van
Historisch Genootschap Hendrik-Ido-Ambacht en Historische Vereniging Zwijndrecht
Jaargang 39, nr. 1, 1 mei 2025

Voedsel uitdeelpunt aan de Onderdijk in Hendrik-Ido-Ambacht

Welfare voedselblikken gedropt boven Hendrik-Ido-Ambacht

Inhoud

Van de redactie	3
Hendrik-Ido-Ambacht bevrijd - Arie Verhoeven	4
Bevrijdingsactiviteiten - Arie Verhoeven	10
Berechting NSB'ers -Arie Verhoeven	14
Zwijndrecht en de oorlog in de lucht - Hans Valk	18
Welke vliegtuigen vlogen er boven Zwijndrecht tijdens de Tweede Wereldoorlog? - Hans Valk	30
Colofon	38

Van de redactie

Voor u ligt de gloednieuwe editie van Swindregt Were, hét geschiedenisblad van de Zwijndrechtse Waard. Ook deze keer hebben we er weer een goedgevulde editie van weten te maken. Omdat het dit jaar 80 jaar geleden is dat Nederland bevrijd werd van het Duitse juk, worden er dit jaar veel activiteiten georganiseerd rondom de Tweede Wereldoorlog. Zo heeft de Historische Vereniging Zwijndrecht een expositie gemaakt, lezingen georganiseerd en ook wandel- en fietsroutes opgezet langs voor de Tweede Wereldoorlog relevante plekken.

Ook in Hendrik-Ido-Ambacht wordt aandacht aan dit thema gegeven met onder meer de verschijning van het boek ‘Ambacht in Oorlogstijd’ van Arie Verhoeven en de tentoonstelling ‘Ambacht tijdens de Tweede Wereldoorlog’.

Ook Swindregt Were staat in het teken van de Tweede Wereldoorlog. Arie Verhoeven heeft ook voor dit blad een drietal artikelen geschreven over de Bevrijding en de berechting van NSB'ers. Wie er meer over wilt weten, raden we aan het boek te kopen. Het artikel van Zwijndrecht behandelt de ‘Luchtoorlog’. Schrijver Hans Valk neemt u mee naar dit fenomeen dat eigenlijk pas sinds de Tweede Wereldoorlog bestaat. Hij beschrijft hoe Zwijndrecht en de omgeving regelmatig werd opgeschrikt door gevaar vanuit de lucht, maar ook dat de aard van de aanvallen in de loop van de Tweede Wereldoorlog veranderde. Meer weten? Lees dan vooral het artikel door.

We wensen u veel leesplezier!

De redactie van Swindregt Were

Voorzijde omslag:
8 mei 1945, Canadese militairen bevrijden Hendrik-Ido-Ambacht

Hendrik-Ido-Ambacht bevrijd

De bevrijding van ons land nam bijna acht maanden in beslag. Wie had dat gedacht, toen op dinsdag 12 september 1944 ’s morgens om tien uur de eerste geallieerde bevrijders in Zuid-Limburg Nederland binnentrokken? Velen dachten dat het verdrijven van de Duitsers een kwestie van slechts enkele dagen zou zijn, zoals de bezetting van Nederland in 1940 ook amper vijf dagen geduurd had. Die bijna acht maanden zouden voor velen het dieptepunt van de oorlog betekenen. Vooral de Hongerwinter was voor velen heel ingrijpend. Het was bovendien de periode waarin de Duitse terreur het heftigst woedde.

Capitulatie

Maar op vrijdag 4 mei kwam ’s avonds rond 20.45 uur het verlossend bericht via Radio Herrijzend Nederland dat het Duitse leger had gecapituleerd. Direct gingen veel mensen feestvierend de straat op en werden er overal vlaggen uitgehangen, ook in Ambacht. Intussen liepen de Duitsers hier nog gewoon bewapend rond. Stelt u zich voor: feestvierende burgers en daartussen gefrustreerde bewapende Duitsers. Zulke situaties deden zich overal in ons land voor. Dat ging de daarop volgende dagen op tal van plaatsen in ons land mis; zo ook in ons dorp. De Duitsers gelastten op de avond van 4 mei op de Oostendam alle feestvierende mensen met spoed naar huis te gaan. De spertijd gold nog steeds. Hoe het vervolgens precies is gegaan, is niet met zekerheid bekend, maar Toon, de 26-jarige zoon van bakker Visser van de Oostendam, was niet snel genoeg in huis. Misschien wilde

hij nog even kijken wat de Duitsers zouden doen. Voor het ouderlijke huis in de Damstraat werd hij neergeschoten. Hij was zwaar gewond. Vijf dagen later is hij aan zijn verwondingen bezweken.

Met de bevrijding in de lucht popelden de mensen van de Binnenlandse Strijdkrachten om in het openbaar in actie te komen. Het liefst wilden ze de Duitsers zo snel mogelijk ontwapenen en gevangen nemen. Verder wilden zij worden ingeschakeld om samen met onze Canadese bevrijders de openbare orde te helpen handhaven. De Canadese opperbevelhebber in ons land, generaal Charles Foulkes, had echter uitdrukkelijk bepaald dat alleen het Canadese bevrijdingsleger na de verovering van het nog bezette gebied, de Duitsers mocht ontwapenen. Dat was voor veel BS’ers een hevige teleurstelling.

De openbare lagere school aan de Hoogtstraat waar Ambachtse mannen van de Binnenlandse Strijdkrachten zich hadden verzameld met het oog op de bevrijding van ons dorp

Angstige uren

In afwachting van nadere instructies van de centrale leiding van de Binnenlandse Strijdkrachten (Prins Bernhard en anderen) hadden onze lokale BS’ers zich, nadat de bevrijding bekend werd, verzameld in de openbare lagere school aan de Hoogtstraat. Zij beschikten daar over wapens maar de Duitsers waren hier achter gekomen. Van hun automatische geweren en handgranaten gebruik makend, overvielen ze de school. Het was heel verstandig dat onze BS’ers ervoor kozen het niet tot een gewapend treffen te laten komen, maar zich aan de bewapende Duitsers over te geven. Elders in bezet gebied leidden dit soort confrontaties tot bloedige gevechten. Doordoor vielen tussen 4

en 8 mei in het voormalig bezet gebied (voornamelijk Noord- en Zuid-Holland en Utrecht) meer dan 220 dodelijke slachtoffers zowel onder BS’ers en burgers als onder Duitse soldaten. Onze BS’ers lieten zich in de Hoogtstraat gevangen nemen. Ze moesten, met hun handen boven het hoofd, naar de Veerweg lopen terwijl de Duitsers hen voortdurend onder schot hielden. In een van de gebouwen van scheepswerf Jonker en Stans of de Hollandse Beton Maatschappij (later Oving) zijn ze een aantal uren gevangen gehouden. Aan het eind van de dag werden ze weer vrij gelaten. De volgende dag kregen ze ook de in beslag genomen wapens terug.

Een groepje Ambachtse BS’ers in de Hoogtstraat. Staand: v.l.n.r. L. Nugteren, R. Flach, P. Pouw, P. Wilschut, W. van Ammelrooij en J. Scheurwater. Zittend: A. van den Berg, P. Provily, en J. de Lijster

Wim van Es, destijds actief in het verzet, vertelde vijftig jaar later:

De Canadezen hebben Ambacht in mei 1945 bevrijd. De geallieerden kwamen via de Alblasserdamse brug naar Ambacht toe en konden eigenlijk heel gemakkelijk doorstoten. Behalve bij Jonker en Stans op de Veerweg. Daar zat een weerbarstige Duitse luitenant met een hoop munitie. Alle Duitsers, een paar honderd man, die in Ambacht zelf zaten, moesten zich melden in Oostendam. De meeste Duitsers gingen gewoon. Degenen die niet kwamen opdagen, werden op aanwijzing van de plaatselijke bevolking toch door de Amerikanen en Canadezen gepakt.

De eerste Canadese soldaten verschenen op dinsdag 8 mei in ons dorp. Zij ontwapenden de Duitsers, namen ze gevangen en voerden hen later af. Ze werden op enkele locaties verzameld, waaronder op een plek aan de Achterambachtseweg en bij de brug over de Noord. Ook werden er enkele depots ingericht waar het Duitse oorlogsmateriaal bijeengebracht werd, onder andere achter de Kerkstraat/Oranjestraat, op de hoek van de Pruimendijk en de Oostendam en op een weiland van De Koning aan de Guldenweg.

De plaatselijke Duitse commandant wilde zich niet overgeven toen de Canadezen in Ambacht kwamen. Enkele burgers - Jo Stans was er één van - zijn toen op last van de Canadezen met een witte vlag voorop de auto naar de Duitsers gegaan en hebben een ultimatum overhandigd. Als ze zich op het bepaalde uur niet zouden hebben overgegeven, zouden ze hardhandig worden verwijderd. Verder weerstand bieden was vruchteloos en zo kwam er een eind aan een 5-jarige bezetting van ons dorp. (...) De moffen moesten hun wapens inleveren bij een Canadese artillerie divisie. Dát was voor hen een vernedering. Daaraan hadden ze in hun stoutste dromen niet gedacht. Daar stonden ze dan, op verschillende plaatsen in ons dorp. Weerloos, midden op een groot open terrein, met de schamele resten van gestolen fietsen en auto's. Weerloos zoals de Joden, zigeuners en verzetsmensen weerloos waren.

Door de Duitsers ingeleverd oorlogsmaterieel op de hoek van de Oostendam en de Pruimendijk

De Canadezen brachten de Duitse krijgsgevangenen in tijdelijke kampen bijeen. Hier in de omgeving van de huidige Thorbeckestraat

Voor de woning van burgemeester Duiker aan de Hoogtstraat poseert de verzetsgroep uit Hendrik-Ido-Ambacht

8 mei 1945 Canadese militairen bevrijden Hendrik-Ido-Ambacht

Bevrijdingsoptocht ter gelegenheid van Koninginnedag op 31 augustus 1945. Eindelijk kon Koninginnedag weer worden gevierd

Bevrijding vierende kinderen bovenaan de stoep Veersedijk/Paulusweg, richting Zwijndrecht voor het huis van W. de Pee en P. Segers, de klompenmaker. Van rechts naar links vooraan: Kees Biesbroek, Jan Biesbroek, Adrie Moerkerken, Adrie Drinkwaard, Luuk de Waard, Jaap Steehouwer, Gerrit Steehouwer

Bevrijdingsbord ter gelegenheid van bevrijd Nederland op 5 mei 1945

Bevrijdingsactiviteiten

Als je weleens mensen spreekt die de bevrijding hebben meegemaakt, vertellen ze dat er lang feest is gevierd. Er waren bijeenkomsten voor de hele gemeente, al dan niet georganiseerd door de plaatselijke Oranjevereniging. Er werden ook buurtfeesten gehouden. In delen van de gemeente, soms slechts in enkele straten, organiseerde men zelf onder elkaar feesten. De programma’s voor de feestelijkheden werden in de kranten gepubliceerd. Op die manier weten we nog ongeveer wat er gebeurd is. Er is ook een interkerkelijke dankdienst in de dorpskerk gehouden, waarbij de gevallen werden herdacht, Alle plaatselijke predikanten hebben hieraan hun medewerking verleend.

Buurtfeesten

De georganiseerde feesten hebben in ons dorp tot begin september geduurd. Er waren op buurtniveau feestcomités gevormd die activiteiten organiseerden enigszins vergelijkbaar met onze Oranjevereniging. De verjaardag van Prins Bernhard op 29 juni werd aangegrepen om hier een feestdag van te maken. Het Dordtsch Dagblad van 3 juli 1945 deed uitvoerig verslag.

Ook te Hendrik-Ido-Ambacht werd na 5 jaar onderdrukking weer eens echt Oranjefeest gevierd. Reeds enkele weken tevoren waren er buurtverenigingen opgericht, die mooi werk hadden verricht. Op daartoe geschikte plaatsen stonden door heel de gemeente erepoorten, terwijl heel veel wijken met vlaggetjes, slingers enz. waren versierd. Om half acht was het reveille en om acht uur werd op verschillende plaatsen door de Binnenlandse Strijdkrachten de driekleur gehesen. Op de Palmhoeve (Achterambachtseweg 37) verzamelden zich vertegenwoordigers van vrijwel alle plaatselijke verenigingen, die om half negen afmarcheerden en defileerden voor het gemeentehuis voor de burgemeester en diens echtgenote, bij

de Christelijke school aan de Kerkstraat voor de (plaatselijk) commandant van de Binnenlandse Strijdkrachten, de heer Hogeweg. Aan het defilé namen ongeveer zeshonderd personen deel. Om elf uur werden in alle kerken godsdienstoefeningen gehouden. ’s Middags om twee uur vond een sportieve voetbalwedstrijd plaats tussen de beide plaatselijke verenigingen ASW en IFC. De laatste won met 3-0. Hierna gaven de Develruiters een demonstratie.

De buurtverenigingen hielden ieder in hun buurt kinderspelen. De kinderen werden, voor zover dat mogelijk was, onthaald op een kleine traktatie, die zeer op prijs werd gesteld. ’s Avonds concerteerden de zang- en muziekverenigingen, waarna tot besluit een optocht door de gemeente plaatsvond, waaraan door alle lagen van de bevolking werd deelgenomen. Zo vierde Ambacht zijn bevrijdingsfeest en ’s prinsen verjaardag en manifesteerde daarmee zijn verknochtheid aan het aloude Oranjehuis. Ook zaterdagmiddag en -avond werd nog feest gevierd. Door verschillende buurtverenigingen werden nog kinderspelen gehouden, terwijl op een weiland van de landbouwer L. Stehouwer, dat feestelijk was versierd en waar een geluidsinstallatie was

Ambachtse kinderen verwelkomen de Canadese bevrijders

Ambachters gingen graag op de foto met de Canadese bevrijders

opgesteld, ringetje werd gestoken te paard en per rijwiel. Na afloop werd nogmaals een optocht gehouden.

Ruim een maand later konden feestvierders opnieuw aan hun trekken komen. Buurtvereniging ‘Beatrix’ had de verjaardag van prinses Irene aangegrepen om een bevrijdingsfeest te organiseren.

De buurtvereniging ‘Beatrix’ organiseerde ter gelegenheid van de verjaardag van Prinses Irene op zaterdag (het feest was zaterdag 4 augustus ter gelegenheid van Irenes verjaardag op zondag 5 augustus) een feestavond op de weide van T. Stehouwer aan de Kerkstraat, achter ‘Waelnes’. Om 6 uur begonnen de kinderspelen en om 7 uur het zaklopen voor ouderen. Daarna werd door een groot aantal deelnemers tot ongeveer 10 uur meegedaan aan het ‘tobbesteken’. Ido’s fanfare corps zorgde voor een muzikale opluistering. Om 10 uur zou een openluchtfilmvoorstelling worden gehouden. Doordat de lampen stuk brandden kon deze echter niet doorgaan. (...) Ongeveer 3.000 bezoekers woonden het zeer geslaagde feest bij. (Nota bene: Ambacht had in 1945 ongeveer 5.500 inwoners!)

Enkele dagen later verzorgde Ido’s Fanfare een muzikaal optreden door het dorp. Vermoedelijk was de Japanse capitulatie op 15 augustus aangegrepen om een feest te organiseren. De leden waren als zigeuners verkleed en maakten zittend op boerenwagens al musicerend een tocht door het dorp. De ene dag kwam de ene helft van het dorp aan de beurt, de andere dag de andere helft.

Buurtverenigingen vierden ook bevrijdingsdag. Straten werden versierd. De Oranjevereniging gaf een prijs voor de mooiste versierde buurt bij de afsluiting van de diverse buurtfeesten

Een andere buurtvereniging belegde in die tijd feestelijkheden op het terrein van sloperij De Holland aan de Veersedijk. Kinderspelen en een avondfilmvoorstelling in de openlucht waren de belangrijkste programmapunten. Dat gold ook voor het repertoire van de ‘Oranjebuurtvereniging Zuid’, die rond de 65e verjaardag van Koningin Wilhelmina op 30/31 augustus een feest organiseerde.

Ter afsluiting van alle feestelijkheden stelde Oranjevereniging Wilhelmina-Juliana voor vrijdag 31 augustus en zaterdag 1 september een feestprogramma op. Er was veel ruimte voor optochten en volksspelen. Er waren twee feestterreinen, één achter de Kastanjehoeve (Kerkstraat 34) en één bij de boerderij Vredebest (Achterambachtseweg 47). Ook scheepssloperij De Holland stelde zijn terrein beschikbaar voor kinderspelen. Er was een gekostumeerde voetbalwedstrijd voor mannen boven de veertig jaar. De eerste avond werd er een filmvoorstelling gegeven. De tweede avond stond er een gondelvaart op de Waal op het programma.

Canadezen op de Veersedijk

Herdenking gevallen

Op donderdag 26 juli werd er in de Dorpskerk een interkerkelijke herdenkingsdienst gehouden ter ere van de gevallen binnenlandse strijders. Het kerkgebouw en de consistoriekamer waren overvol. Een groot aantal mensen kon geen plaats meer krijgen, zo meldde de verslaggever van het Dordtsch Dagblad enkele dagen later.

Als eerste spreker trad op ds. W.F.C. van Helsdingen (gereformeerd predikant) die de dienst opende met het laten zingen van Psalm 79:1, 4 en 5 en het voorlezen van het eerste hoofdstuk van Nehemia. De tweede spreker ds. G. van de Breevaart (predikant Vrije Oud Gereformeerde Gemeente) noemde Jezus Christus de moedigste strijder en de uiteindelijke triomfator. De heer M.J. van den Berg (voorganger Nederlands Hervormde gemeente) wees erop, dat wij de gevallen strijders niet beter kunnen eren dan hun werk voort te zetten en mee te helpen aan de bevrijding van Indië. Als laatste spreker trad op ds. B.N.J. Roskott (predikant Nederlandse Hervormde gemeente) die zijn gehoor bepaalde bij een gedeelte uit Jesaja en die de dienst beëindigde met het uitspreken van het ‘Onze Vader’. Na afloop van de dienst werd een collecte gehouden voor de Stichting 1940-’45. Deze bracht 900 gulden op.

De gehele week van 25-31 augustus werd ‘Herdenkingsweek voor de Gevallen’.

In de dorpskerk werd een interkerkelijke dankdienst gehouden

Feest van de buurtvereniging in het oude Hooftwijk. Deze buurtvereniging was zo actief dat ze zelfs twee erepoorten neerzette. Bij beide ingangen één

Terugkeer

Regelmatig keerden dwangarbeiders terug uit Duitsland, waar ze tegen hun wil ingeschakeld waren geweest voor de Duitse oorlogsindustrie, de arbeidsinzet. Wie zal de dankbaarheid en vreugde kunnen verwoorden die dit bij het thuisfront veroorzaakte? Een opvallend voorbeeld viel te lezen in de krant van 22 augustus 1945:

Dezer dagen keerde na een ongeveer 7-jarig verblijf in Nederlands-Indië in zijn ouderlijke woning terug onze dorpsgenoot Jan Hendrik Gerritsen, wonende Veerweg 10. Vanzelfsprekend was het voor zijn ouders, meisje en verdere familie een ‘blijde incomste’, omdat men over zijn lot in grote ongerustheid verkeerde. Hij deed namelijk dienst bij de Koninklijke Nederlandse Marine en sinds jaren had men niets van hem vernomen.

Het werd extra spannend wanneer de terugkomst van een vader of zoon langer op zich liet wachten. Teruggekeerden werden opgeroepen zich bij de gemeente te melden wanneer zij inlichtingen konden verstrekken, bijvoorbeeld over dorpsgenoten. Een gemeentelijke oproep in de krant:

De te Hendrik-Ido-Ambacht uit het buitenland teruggekeerde arbeiders, die betrouwbare berichten weten te melden omtrent in het buitenland overleden Nederlanders wordt beleefd verzocht zich te melden bij het plaatselijk afwikkelingsbureau ten gemeentehuize.

Op 19 september belegde de kerkenraad van de plaatselijke Hervormde gemeente in het EHBO-gebouw aan de Ambachtsesteeg (Reeweg) een begroetingsavond, waarvoor alle mannen van hervormden huize, die naar Duitsland waren vervoerd of ondergedoken waren geweest, werden uitgenodigd. De krant schreef: ‘Doel van deze avond was, elkander te begroeten en samen God te danken voor Zijn uitredding’.

Een feestrok gemaakt net na de bevrijding in 1945-1946 uit verschillende (rest) lappen stof

Uit het Dordtsch Dagblad 12 mei 1945

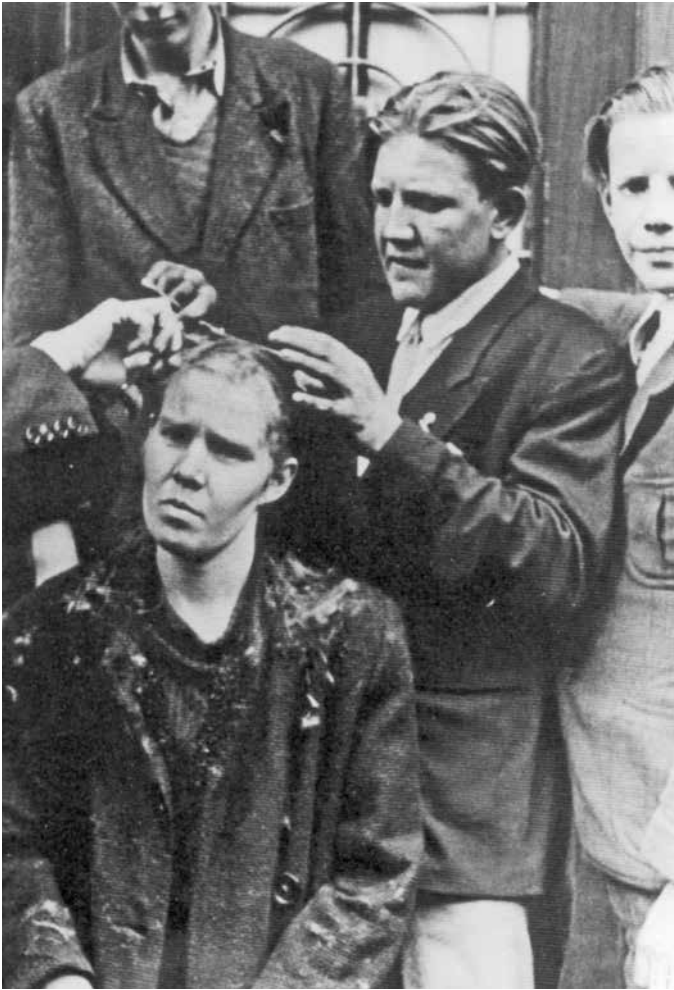
Berechting NSB’ers

Het centraal archief voor Bijzondere Rechtspleging (kortweg het CABR) is de laatste tijd bijzonder in het nieuws. Kort na de Tweede Wereldoorlog is in ons land onderzoek gedaan naar de gedragingen van ruim 400.000 Nederlanders, waarvan het vermoeden bestond dat zij tijdens de oorlog wellicht ‘fout’ zouden zijn geweest. Ze werden verdacht van samenwerking met de Duitse bezetter, zoals lidmaatschap van de Nationaal-Socialistische Beweging (NSB), het in dienst gaan bij het Duitse leger, het plegen van verraad, en dergelijke.

Tegen het eind van de oorlog zei koningin Wilhelmina: ‘Voor landverraders is er in het Nederland van na de oorlog geen plaats’. De regering in Londen had tijdens de oorlog al een regeling vastgesteld voor onderzoek en berechting van foutieve Nederlanders na de bevrijding. De overheid wilde voorkomen dat mensen na de oorlog eigen rechter zouden gaan spelen, met het risico dat sommigen zonder vorm van proces veroordeeld zouden worden.

Moffenmeiden

Een bekend voorbeeld, waaruit gebleken is dat het (landelijk gezien) weleens mis is gegaan betreft de ‘berechting’ van de moffenmeiden, vrouwen en meisjes, die tijdens de oorlog een relatie onderhielden met de hier verblijvende Duitse soldaten. Ook in ons dorp waren verschillende vrouwen en meisjes die omgang gehad hadden met Duitsers. Na de bevrijding kregen woede, frustraties en haat een uitlaatklep door het in het openbaar kaalknippen van deze dames. Dit ritueel kwam

Kaalknippen van moffenmeiden (deze foto betreft niet een gebeurtenis in Ambacht)

in veel gemeenten voor. Het trok overal veel toeschouwers, van wie velen intens genoten maar anderen ook medelijden hadden met de slachtoffers. Ze werden op een stoel geplaatst en vervolgens met een schaar of tondeuse bijna kaal geknipt. Op verschillende plaatsen in ons dorp hebben dit soort taferelen plaats gehad. Van meerdere kanten is mij het volgende verhaal verteld:

(...) En dan de ‘moffenmeiden’. Die werden van hun huis opgehaald door de Ambachtse jongens van zo’n zeventien, achttien, negentien jaar, vergezeld van een flink aantal nóg jongeren. De kapper, die de slachtoffers op een verhoogde centrale plaats kaal zou knippen, stond al klaar en ook deze gebeurtenis vond onder een ‘spottend en honend’ publiek plaats. (...) De dames stonden heel timide op hun beurt te wachten, toen bleek dat er nog één ontbrak. Een groep jongens zou haar alsnog gaan halen en wij liepen mee. Het was een bakkersdochter en toen de groep met veel lawaai bij de voordeur arriveerde, ging deze direct al open. In de opening stond de vader met een groot mes in zijn hand, die de jongens hiermee duidelijk maakte, dat zijn dochter niet meeding. Terwijl de voorhoede van de groep hem bezig hield met gespeelde pogingen toch binnen te komen, drongen enkele jongens door de achterdeur het huis in en kwamen even later met de dochter naar buiten. Zo had de vader het nakijken en werd de dochter kaal geknipt! Dat zagen wij overigens niet, want we hadden al tijd genoeg verloren en vonden het niet bepaald een leuk schouwspel.¹

De dames werden niet alleen kaalgeschoren maar soms ook nog beschilderd met hakenkruizen of met pek besmeerd. Hoewel dat niet van Ambachters bekend was, waren er onder de gestrafte vrouwen ook die betrekkingen met de Duitsers hadden aangeknoopt om inlichtingen te verkrijgen of als dekmantel voor illegaal werk. Doordat die kaalknipperij zonder vorm van proces plaats had kon het weleens mis gaan.

Voor echte NSB’ers waren zorgvuldiger procedures vastgesteld.

Berechting NSB’ers

Er werden in de loop van 1945 in het hele land Politieke Opsporingsdiensten (POD’s) in het leven geroepen. Ook voor Ambacht kwam er zo’n instantie, bestaande uit enkele politieagenten²

Zij kregen de bevoegdheid om verdachte mensen te arresteren, processen-verbaal op te maken van verhoren en bewijsmateriaal te verzamelen, waaronder het horen van getuigen. Verder werden er speciale officieren van justitie benoemd en tribunalen in het leven geroepen voor de berechting van onvaderlandslievend gedrag. Ook aan de Dordtse rechtbank werd zo’n tribunaal toegevoegd.

Vooral in de maand mei van 1945 werd in ons dorp door de plaatselijke POD een aantal Ambachters gearresteerd. Uit diverse processen-verbaal blijkt dat deze opsporingsdienst al op 8 mei tot de aanhouding van verdachte personen overging en in de woningen huiszoeking deed om bewijsmateriaal te verzamelen van strafbare feiten of strafbaar gedrag. Het was met name belangrijk om van gearresteerden het lidmaatschap van de NSB aan te tonen, bijvoorbeeld door het in beslag nemen van uniformen, lidmaatschapskaarten en ander materiaal. Het exacte aantal aanhoudingen heb ik niet kunnen achterhalen, maar het zullen er zeker meer dan twintig zijn geweest.

Aanvankelijk werden de gearresteerden korte tijd gedetineerd op verschillende locaties in het dorp, zoals het distributiekantoor en de christelijke school, beide aan de Kerkstraat. Ik trof krantenberichtjes aan, waarin onomwonden stond vermeld wie en wanneer door de POD waren opgepakt. Het is aannemelijk dat al die arrestaties in een vrij besloten gemeenschap als Ambacht toen was, met veel belangstelling zijn gevolgd. Zo ook de gevangenneming van een bekende Ambachtse boer. Velen in het dorp wisten dat hij pro-Duits was³, maar hij was geen NSB’er. Tijdens de Hongerwinter had hij regelmatig aan mensen die bij hem aan de deur kwamen, eten gegeven. Kort nadat zijn arrestatie bekend werd, kwam er onder de Ambachtse bevolking een handtekeningenactie op gang, die erin resulteerde dat de boer vrij kwam.

NSB’ers die gedetineerd werden, zijn in afwachting van hun proces in detentie-inrichtingen opgeborgen, zoals de Benthienkazerne in Dordrecht en de strafgevangenis in Scheveningen. Daar hebben sommigen ook hun straf uitgezeten. Anderen kwamen bijvoorbeeld in kamp Duindorp in Scheveningen terecht. Over het hele land verspreid werden veroordeelde NSB’ers opgeborgen.

Naast het beoordelen van de strafbaarheid van collaborateurs, zoals NSB’ers, waren er kort na de oorlog ook zuiveringsprocedures. Daarbij ging het niet om de beoordeling van iemands strafbaar gedrag maar het onderzoeken of iemands houding in de oorlog zodanig was geweest dat hij of zij na de oorlog uit diens functie

De arrestatie van NSB’ers en moffenmeiden (deze foto betreft niet een gebeurtenis in Ambacht)

moest worden gezet. Zo’n onderzoek heeft plaats gehad naar het gedrag van burgemeester Duiker. Uit dit onderzoek is gebleken dat hij als burgemeester gehandhaafd kon blijven. In het boek Ambacht in oorlogstijd (verschijnt begin mei) valt hier meer over te lezen.

Strafprocessen

In de zomer van 1946 vroeg de rijksoverheid aan het Ambachtse gemeentebestuur hoeveel ‘landsgevaarlijke elementen’ – lees: NSB’ers en dergelijke – er tijdens de oorlog in ons dorp zijn geweest, die door hun gedragingen de Nederlandse nationaliteit verloren hadden dan wel van wie het vermogen onder beheer van justitie was gesteld. De gemeente heeft toen een lijst gemaakt van deze personen. Het waren er 28. Van 23 van hen heb ik de gerechtelijke dossiers bij het Nationaal Archief (CABR) kunnen inzien. De lijst van de gemeente bleek niet helemaal te kloppen met wat ik in het Nationaal Archief aantrof. Bij justitie bleek soms ook strafrechtelijk onderzoek gedaan te zijn naar de echtgenotes van NSB’ers. Zij waren soms lid van de Nationaal Socialistische Vrouwen Organisatie (NSVO).

De meesten van de Ambachtse NSB’ers zijn intussen uit het collectief geheugen van ons dorp verdwenen. Ze zijn ook allemaal overleden, maar hun nageslacht leeft nog onder ons. Bij gesprekken die ik de afgelopen tijd met Ambachters heb gehad, die de oorlog in ons dorp hebben meegemaakt, kwamen meestal twee of drie namen naar voren en dat waren dan steeds dezelfde. Ik heb ervoor gekozen om te volstaan met een samenvattend beeld dat uit de diverse strafdossiers naar voren is gekomen.

Vaak betrof de veroordeling het lidmaatschap van de NSB en/of het treden in vreemde krijgsdienst. In dat geval ging het om een dienstverband bij de Landwacht of de ss. In bijna alle gevallen is er een veroordeling door het oorlogstribunaal Dordrecht gevolgd. Een enkele keer werd er door het gerechtshof vonnis gewezen. Een veelvoorkomende zinsnede in de vonnissen luidde, nadat eerst was opgesomd wat betrokkene had misdaan: ‘... Op grond van welke handelingen hij geacht moet worden zich desbewust te hebben gedragen in strijd met de belangen van het Nederlandse Volk, althans desbewust afbreuk te hebben gedaan aan het verzet tegen de vijand en diens handlangers’ of soortgelijke tekst. Op deze samenvattende overweging-bijconclusie werd vervolgens de veroordeling gebaseerd.

Strafmaat

Zoals eerder opgemerkt hebben bijna alle gedetineerden enige tijd gevangen gezeten. Het gebeurde dat zij na hun vonnis direct in vrijheid werden gesteld, omdat de detentie al zo lang had geduurd dat directe invrijheidstelling mogelijk was. Van de 16 vonnissen die ik heb kunnen lezen, betrof de detentie in 6

gevallen minder dan één jaar, 2 keer maximaal 2 jaar en 8 keer betrof het vonnis een gevangenschap van meer dan twee jaar, soms wel 5 à 6 jaar. Zwaar werd aangerekend, wanneer iemand in vijandelijke krijgsdienst was getreden, zoals bij de Waffen ss of bij de Landwacht. Een bewezen NSB-lidmaatschap alleen stelde iemand overigens al strafbaar. Iemand koos ervoor zijn straf uit te zitten door in de Limburgse mijnen te gaan werken, om op die manier een bijdrage te leveren in de schaarse kolenvoorziening na de oorlog. Soms volgde een soort voorwaardelijke vervroegde invrijheidstelling. De veroordeelden moesten zich dan een aantal jaren onder toezicht stellen van iemand uit het dorp die door de Stichting Toezicht Politieke Delinquenten, (de STPD), was aangewezen. In Ambacht was dat iemand uit het voormalig verzet, die in de gaten moest houden of de vrijgelaten voormalige NSB’er zich netjes gedroeg.

In veel gevallen werd naast een vrijheidsstraf nog een bijkomende straf opgelegd. Ontzegging uit het actief en passief kiesrecht was bijna standaard. Soms kregen de veroordeelden ook nog een geldboete. De rechter had dan

geconcludeerd dat de veroordeelde uit diens lidmaatschap van de NSB financieel voordeel had getrokken. Sommige NSB’ers hadden bijvoorbeeld in 1943 hun radio niet in hoeven leveren. Daarvoor kregen ze nu een financiële boete. Een andere NSB’er had in een buurgemeente huizen gekocht van Joden, die gedeporteerd waren en zich daardoor had verrijkt. Dat werd hem zwaar aangerekend.

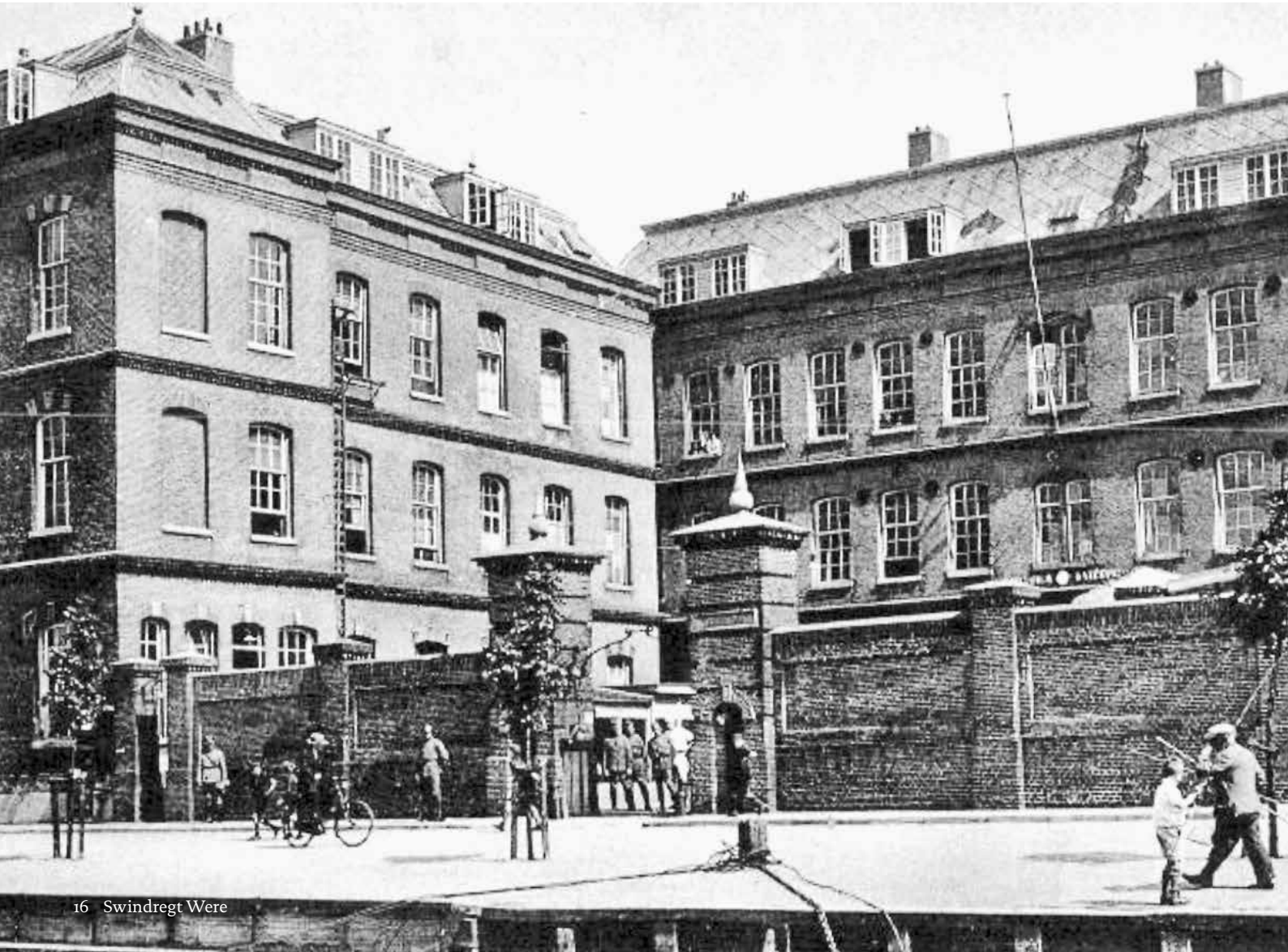
Ik trof in de strafdossiers verschillende brieven aan van Ambachters die bij het tribunaal ‘een goed woordje’ deden voor hun plaatsgenoten. Zij namen uitdrukkelijk afstand van het NSB-lidmaatschap van de gedetineerden, maar wilden benadrukken dat betrokkenen tijdens de oorlogsjaren overigens niet zo slecht waren geweest. Ze zouden mensen met voedsel hebben geholpen, onderduikers schuilgelegenheid hebben verleend en jonge mannen uit de arbeidsinzet hebben gehouden. In het dossier van één van Ambachts bekendste NSB’ers bevond zich een brief, ondertekend door 54 (!) Ambachters, allemaal bekenden van de gedetineerde, waarin zij in 1946 verzochten hem onmiddellijk in vrijheid te stellen. Ze schreven:

‘Betrokkene heeft zich nimmer schuldig gemaakt aan gedragingen welke algemene afkeer van hem hebben teweeggebracht, doch integendeel, ook gedurende de oorlogsjaren heeft hij al het mogelijke gedaan om het lot van zijn dorpsgenoten te verlichten, wanneer deze zich in moeilijkheden bevonden ten gevolge van door bezetters genomen maatregelen. In vele gevallen wist hij te voorkomen dat er jongelui die voor de Arbeitseinsatz werden opgeroepen, naar Duitsland werden gezonden. Ook stelde hij op zijn bedrijf meermalen onderduikers tewerk. (...) Hij heeft gedurende de bezettingstijd de sympathie van zijn kennissen niet verspeeld. Hij geniet nog steeds de toegenegenheid van de inwoners van Hendrik-Ido-Ambacht.’

De positieve uitlatingen uit de Ambachtse samenleving hebben er waarschijnlijk toe bijgedragen dat betrokkene vervroegd in vrijheid werd gesteld, mits hij zich onder toezicht van eerdergenoemde STPD stelde.

Het algemene beeld is dat de Ambachtse samenleving niet veel last heeft gehad van de onder hen wonende NSB’ers.

De Bethienkazerne op de Buiten Walevest in Dordrecht was ooit de kazerne voor pontonniers. Na de bevrijding werden er de aanhangers van de NSB, ook uit Ambacht, en collaborateurs gevangen gehouden. (bron: Beeldbank RAD)

Kamp Duindorp in Scheveningen waar verschillende veroordeelde NSB’ers uit Ambacht hun straf hebben uitgezeten. (bron: Wikipedia)

Zwijndrecht en de oorlog in de lucht

Zwijndrecht heeft, net als alle gemeentes in Nederland, te maken gekregen met een specifiek aspect van de Tweede Wereldoorlog: de oorlog in en vanuit de lucht.

Dit was eigenlijk een fenomeen dat zich op die schaal en op die manier nooit eerder had voorgedaan. De luchtoorlog zorgde er bovendien voor dat ook burgers die ver van het front zaten, geconfronteerd werden met al het gevaar voor leven en goed dat een oorlog met zich meebrengt. Die ervaring kwam bovenop de onderdrukking, de risico's van de Arbeitseinsatz en het gebrek aan van alles en nog wat.

Voor de meeste Nederlanders was de luchtoorlog tussen mei 1940 en het najaar van 1944 ook de enige aanwijzing dat er nog steeds een grotere, gewapende strijd gaande was. Dit konden zij bijna dagelijks merken als er zware vliegtuigmotoren boven hun hoofden klonken. Bij gesprekken met ooggetuigen kwam vaak naar voren dat overkomende vliegtuigen en de Duitse luchtafweer een prominente plek innamen in de herinneringen aan de oorlog. Dit artikel beoogt enig inzicht te geven in wat de luchtoorlog 1940 - 1945 in Zwijndrecht teweeg bracht.

Vooroorlogse initiatieven: schuilkelders, maar ook luchtafweergeschut

Veel Nederlanders bleven tot 10 mei 1940 geloven dat een nieuwe oorlog aan ons voorbij zou gaan, net als in 1914 was gebeurd. Toch waren er ook genoeg mensen die daar niet op vertrouwden. In de jaren voor het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog werden door de overheid, maar ook door particulieren, initiatieven genomen die rekening hielden met een mogelijke, toekomstige oorlog. Hoewel het vliegtuig in de Eerste Wereldoorlog nog een relatief kleine rol had gespeeld, was het sinds de Spaanse burgeroorlog (het bombardement op Guernica) en de inval in Polen, waarbij Warschau hevig werd gebombardeerd, duidelijk dat het luchtwapen in een nieuwe

oorlog een veel grotere en zelfs een beslissende rol zou kunnen spelen.

In Nederland werd in 1936 de *Nederlandse Vereeniging voor Luchtbescherming* opgericht. Deze benaderde de Nederlandse burgemeesters en probeerde hen te bewegen tot het oprichten van een Luchtbeschermingsdienst. Een initiatief dat door de Nederlandse regering werd gesteund.

Toen de oorlog daadwerkelijk uitbrak, waren er in veel gemeenten al Luchtbeschermingsdiensten actief. De landelijke vereniging organiseerde ook tentoonstellingen en bijeenkomsten. Hier werden allerlei middelen en technieken voor de bescherming van de bevolking tegen luchtaanvallen

Een tentoonstelling van deVereeniging voor Luchtbescherming in Dordrecht, waarbij o.a. een uit geprefabiceerde segmenten opgebouwde schuilkelder van Schokbeton uit Zwijndrecht werd getoond. (bron: Beeldbank RAD)

getoond en gedemonstreerd. Bedrijven speelden uiteraard in op deze activiteiten. Zo toonde de N.V. Schokbeton uit Zwijndrecht bij deze gelegenheden geprefabriceerde betonnen schuilkelders.

Er was nog een vereniging die zich met het dreigende luchtgevaar bezighield: de *Vereeniging voor Nationale Veiligheid*. Deze was opgericht in 1935, onder voorzitterschap van professor Jan de Quay; de man die tijdens de oorlog de *Nederlandse Unie* zou oprichten en na de oorlog enkele jaren premier van Nederland was. Eén van de activiteiten van deze *Vereeniging voor Nationale Veiligheid* was het benaderen van bedrijven en gemeentes via de Kamer van Koophandel. Zij deed deze instituten en bedrijven een voorstel tot het aanschaffen van luchtafweergeschut. De vereniging stelde één en ander voor als een vorm van verzekering, temeer omdat klassiek verzekeren tegen oorlogsschade (molest) in de praktijk een kostbare en soms onmogelijke zaak was. In een rondschrijven van de Dordtse Kamer van Koophandel, gedateerd op 6 april 1939, werd de gemeentes en grote bedrijven in Dordrecht, Papendrecht en Zwijndrecht voorgesteld luchtafweergeschut aan te schaffen. Men schatte voor een bedrag van 650.000 gulden een adequate lokale luchtverdediging te kunnen realiseren. Leden van de lokale Vrijwillige Landstorm zouden worden opgeleid voor de bediening van dit geschut. Deze investering van 650.000 gulden werd afgezet tegen een, in de genoemde plaatsen aanwezige, verzekerde waarde van naar schatting 100 miljoen gulden. De verzekeringspremie voor deze bescherming zou derhalve ongeveer 0,65 procent van de verzekerde waarde bedragen. Met een voorgestelde afschrijvingsperiode van het geschut van twintig jaar meende men dat dit een verantwoorde investering was. In de laatste alinea van het rondschrijven wees men op de urgentie van één en ander: ‘Snel handelen is dringend gewenscht. De internationale toestand noopt daartoe’. Burgemeester en Wethouders van Zwijndrecht reageerden middels een brief van 20 april 1939 positief:

‘Wij delen u bij dezen mede, dat wij tot medewerking aan de bescherming tegen luchtaanvallen door middel van afweergeschut bereid zijn en zulks in dien zin, dat door deze gemeente een bijdrage zou worden verleend op basis van de bedragen waarvoor het raadhuis deze gemeente alsmede de gebouwen van de gemeentebedrijven verzekerd zijn tegen brandschade’.

De gemeente Dordrecht reageerde ook, maar had zelf ook wat schattingen en berekeningen gedaan. Op 16 mei liet het college van B&W van Dordrecht weten dat een luchtverdediging, bestaande uit drie batterijen van elk drie kanonnen van vier cm en vier batterijen van elk drie kanonnen van twee cm in totaal ruim f 700.000,- ging kosten. Het verzekerde bedrag van de deelnemende bedrijven schatten zij echter veel conservatiever in dan de Kamer van Koophandel. Dit raamden zij op niet meer dan 40 miljoen gulden. De investering zou dus neerkomen op f 1,75 per f 100,- verzekerd bedrag. De gemeente Dordrecht wilde zelf f 100.000,- ter beschikking stellen: een bedrag

dat door het Gemeentelijk Energiebedrijf moest worden opgebracht. Maar, zo dacht het Dordtse college, daarmee was men nog niet klaar. Ook de aanschaf van zoeklichten werd noodzakelijk geacht. Tevens ging men ervan uit dat het Rijk de kosten van munitie, onderhoud en bediening voor haar rekening zou nemen.

In dit laatste vergiste de gemeente Dordrecht zich deerlijk, zoals blijkt uit een brief van de Kamer van Koophandel, departement Dordrecht, van 20 juni 1939. In die brief liet zij weten dat het Rijk te kennen had gegeven niets voor dit lokale initiatief te kunnen betekenen. De belangstelling vanuit de grote bedrijven viel eveneens tegen. Middels deze brief wilde de KvK opnieuw de bereidheid tot bijdragen van alle betrokkenen peilen. Men werd verzocht vóór 1 juli 1939 te reageren.

Op 28 juni 1939 schreven B&W van Zwijndrecht aan de KvK dat men de gemeenteraad had voorgesteld een bedrag van f 2431,13 ter beschikking te stellen voor de aanschaf van luchtafweergeschut voor de gemeenten Dordrecht, Zwijndrecht en Papendrecht. Het bedrag was berekend op basis van de 0,65 procent van de verzekerde waarde van de gemeentelijke gebouwen zoals de KvK in zijn eerste berekening had voorgesteld.

Na een stilte van twee maanden schreef de Kamer van Koophandel op 28 augustus aan alle betrokkenen:

‘Uit de binnengekomen antwoorden concludeert de commissie ad hoc eenstemmig, dat het in totaal toegezegde bedrag onvoldoende is om tot verwezeyking te geraken en dat de belangrykheid van het nog ontbrekende bedrag voldoende bewyst, dat een kans van slagen van onze actie op de door ons aangenomen basis niet aanwezig is. De commissie meent dan ook dat met het doen van deze mededeeling aan de belangstellenden haar wek inzake actieve luchtverdediging als beëindigd kan worden beschouwd.’

Elders in Nederland slaagden enkele van deze particuliere initiatieven wèl. In Delft stond op 10 mei 1940 een batterij twee cm Oerlikons op de Calvé-fabriek. Ook in Zaandam en Leeuwarden was particulier bekostigd luchtafweergeschut aanwezig.

Een lid van de Vrijwillige Landstorm oefent met een stuk Oerlikon 2 cm. Luchtafweergeschut. (bron: NIMH)

De Duitse luchtlanding

De oorlog in Zwijndrecht begon vroeg. Tussen 5.00 en 6.00 uur op de morgen van de tiende mei landden Duitse f *Fallschirmjäger* op zowel de linker- als de rechteroever van de Oude Maas. Aan de Dordtse kant gebeurde dat op het bouwland dat nu het Weizigtpark is. Aan de Zwijndrechtse kant landde een groep van 36 parachutisten in buurt van het station. Hier was destijds nog veel open ruimte, voornamelijk tuinderijen en bouwland. Eveneens aan de Zwijndrechtse kant, maar dichterbij de brug, bevond zich een peloton Nederlandse soldaten, dat tot taak had de bruggen te verdedigen met luchtdoelmitrailleurs. Ook aan de Dordtse kant was een peloton met luchtdoelmitrailleurs opgesteld. Dit was de enige vorm van luchtafweer die rond de bruggen

De boerderij van Andeweg in de Lindt, gezien van twee kanten. Hier vond men tijdelijk onderdak. (bron: archief Willem van Veelen en Truus van Veelen-Los)

De boerderij van Andeweg in de Lindt, gezien van twee kanten. Hier vond men tijdelijk onderdak. (bron: archief Willem van Veelen en Truus van Veelen-Los)

Ook bij het vliegveld Waalhaven waren Duitse parachutisten geland. Zij bezetten het vliegveld, waarna Duitse transportvliegtuigen luchtlandingstroepen afzetten. Van daaruit verspreidden Duitse troepen zich over het oostelijk deel van het eiland en aan het eind van de tiende mei was het oostelijke deel van IJsselmonde grotendeels onder Duitse controle.

Het vliegveld Waalhaven stond nu, na die eerste luchtlanding, vol met Duitse transportvliegtuigen. Een aantal van hen was reeds in brand geschoten door de verdedigers. Het vliegveld was voor een deel geblokkeerd. Opstijgen en landen was moeilijk en soms zelfs onmogelijk.

Dat leidde ertoe dat sommige transportvliegtuigen, die na de eerste golf luchtlandingstroepen arriveerden met meer uitrusting en voorraden, landden op andere plaatsen. Waar dat ook maar enigszins mogelijk was. Daarbij zijn nauwelijks vliegtuigen volledig verloren gegaan. De meeste van die Ju 52's hebben kans gezien weer op te stijgen of zijn, na de Nederlandse capitulatie, ter plekke gedemonteerd en via de weg afgevoerd. Er is één foto die een Ju 52 laat zien, waarvan wordt beweerd dat deze tussen Rijsoord en Zwijndrecht zou zijn genomen, hoewel andere bronnen Hordijk (een buurtschap nabij Rotterdam) als plaats noemen.

en elders in Zwijndrecht en Dordrecht aanwezig was. Duitse rapporten melden dat er wel degelijk op de laag en langzaam vliegende Duitse Ju 52 transportvliegtuigen is geschoten. De pelotons werden echter al snel door de Duitse parachutisten overrompeld. Vanaf de Zwijndrechtse kant werden de bruggen bezet. Aan de strijd te land in Zwijndrecht en omgeving kwam al snel min of meer een eind. De gevechten rond de brug en het drieste optreden van de *Fallschirmjäger* (er waren al enkele Zwijndrechtse burgers zonder aanleiding door de Duitsers doodgeschoten), leidden er echter toe dat een deel van de Zwijndrechts bevolking de omgeving van de bruggen ontvluchtte. Op de boerderij van Cees Andeweg in de Groote Lindt vond men tijdelijk onderdak.

De boerderij van Andeweg in de Lindt, gezien van twee kanten. Hier vond men tijdelijk onderdak. (bron: archief Willem van Veelen en Truus van Veelen-Los)

De tweede oorlogsdag

Terwijl de strijd op het Eiland van Dordrecht doorging, was het de volgende dag in Zwijndrecht en directe omgeving relatief rustig, hoewel er in de lucht veel, vooral Duitse activiteit was. Zo werd het dorp Alblasserdam op elf mei 1940 meerdere malen gebombardeerd. Daar was namelijk in de nacht van tien op elf mei de zogenaamde *Lichte Divisie* aangekomen. Dit was een Nederlands legeronderdeel, deels bestaande uit wielrijders, dat zich snel kon verplaatsen en gedurende de vorige dag en de daarop volgende nacht vanuit Brabant naar de Alblasserwaard was getrokken. De Duitse luchtlandingstroepen hadden tot hun grote schrik ontdekt dat er bij Alblasserdam een brug lag, waarvan zij aanvankelijk het bestaan niet kenden. Dit in combinatie met de aanwezigheid van de *Lichte Divisie* zorgde ervoor dat de Duitsers zich in de flank bedreigd voelden. Zij vroegen de Luftwaffe deze eenheid te bombarderen. De bombardementen zorgden vooral voor slachtoffers onder burgerbevolking en grote materiële schade in Alblasserdam.

Een luchtgevecht

Ook in Engeland was men al snel op de hoogte van de Duitse luchtlandingen rond Den Haag, op Waalhaven, bij Dordrecht en bij de Moerdijkbrug. Eén van de activiteiten van de Royal

De in de tekst genoemde Ju 52. (bron: NIMH)

Air Force (RAF) op elf mei was een *offensive patrol*. Deze had tot taak de situatie rond Den Haag en op het eiland IJsselmonde te verkennen en tegelijkertijd de Duitsers, waar mogelijk, schade toe te brengen. Als gevolg daarvan barstte tussen 16.00 uur en 16.30 uur (Nederlandse tijd) boven oostelijk IJsselmonde en het Eiland van Dordrecht een groot luchtgevecht los tussen Britse en Duitse jagers. Het ging om

Een Hurricane van 17 squadron augustus 1940 (bron: H.A. Bird-Wilson)

negen Hurricanes van het 17e squadron van de RAF en twaalf tot zestien Messerschmitt Bf 109's van Jagdgeschwader 51 van de Luftwaffe.

Het 17e squadron leed aanzienlijke verliezen. Bij Ridderkerk en in de Polder Ambacht (tussen Hendrik-ido-Ambacht en Zwijndrecht) stortten twee Hurricanes neer. De vliegers wisten hun vliegtuig per parachute te verlaten en kwamen respectievelijk bij de Lagendijk in Ridderkerk en bij De Baak (de omgeving waar nu nog boerderij Bakenstein staat) op de grens van Zwijndrecht en Hendrik-Ido-Ambacht terecht. Ze werden door de Duitsers krijgsgevangen gemaakt. Andere Hurricanes kwamen neer bij Numansdorp en ten zuiden van Wieldrecht. Beide vliegers overleefden aanvankelijk de crash, maar overleden ná hun landing aan hun verwondingen.

De man die bij De Baak aan zijn parachute landde, was Pilot Officer Hulton-Harrop. Arie Bras, destijds wonende op De Baak, schreef in 1999 zijn levensverhaal en vertelt daarin:

“Wij zijn nog naar zus Aartje gegaan en hebben daar nog naar luchtgevechten staan kijken, er waren toch nog Nederlandse vliegtuigen in de lucht, maar die hadden geen schijn van kans

12345678910111213141516171819202122232425

Personalkarte I: Personelle Angaben

223

Stalag Luft 3

Kriegsgefangenen-Stammlager

Beschriftung der Erkennungsmarke

Nr. 325

Lager: Oflag IX A

Name: H u l t o n - H a r r o p

Vorname: Cyril Paul

Geburtstag und -ort: 18.2.16 Redruth Cornwall

Religion: Ch. o. E.

Vorname des Vaters: Cyrill

Familienname der Mutter: Rowe

Staatsangehörigkeit: englisch

Dienstgrad: P/O M/Lt

Truppenteil: R.A.F. Komp. usw.:

Zivilberuf: aktiv Berufs-Gr.: abgenommen

Matritel Nr. (Stammrolle des Heimatstaates): 41585

Gefangennahme (Ort und Datum): 11.5.40 Myscord

Ob gesund, krank, verwundet eingeliefert: b. Rotterdam verw.

Lichtbild

Größe

1,69

Haarfarbe

hellblond

Fingerabdruck des rechten! Zeigefingers

Nähere Personalbeschreibung

Rame und Anschrift der zu benachrichtigenden Person in der Heimat des Kriegsgefangenen

Vater: Capt. C. Hulton- Harrop

Betton Strange

Shrewsburg Shropsh .

HULTON-HARROP CAP 325 Wenden!

Een van de Duitse krijgsgevangenenkaarten van P/O Hulton-Harrop. (bron: National Archives)

tegen de overmacht van de Duitsers. Op een moment dat twee jagers elkaar beschoten werd er één in brand geschoten en de piloot sprong eruit, hij kwam recht op Den Baak aan zeilen, maar eer hij beneden was waren er al Duitse soldaten, die ons naar binnen joegen en de piloot tussen de broeiramen van tuinder Euser gevangen namen. De piloot bleek een Engelsman te zijn, en was zwaar gewond, of hij het er levend heeft afgebracht weet ik niet, wij moesten bij Aart binnen blijven tot alles achter de rug was.”

Met die verwondingen viel het overigens wel mee, want er bestaan er filmbeelden van Hulton-Harrop, gemaakt in Rijsoord, waar hij als krijgsgevangene tijdelijk werd opgesloten. Waarschijnlijk op de bovenverdieping van de woning die voor de school staat waar uiteindelijk op 15 mei de capitulatie van Nederland werd getekend. Zie hiervoor: https://www.youtube.com/watch?v=heyV2_FQmbg&t=275s vanaf minuut 5:46. In het fragment zit Hulton-Harrop aan tafel en lijkt hij niet veel te mankeren. Zijn Duitse krijgsgevangenenkaarten zijn ook bewaard gebleven. Op één van die kaarten zit ook een foto. Het is het bewijs dat de man in het filmpje inderdaad Hulton-Harrop is.

Ook Jagdgeschwader 51 leed verliezen. Het enige vliegtuig dat tijdens de Tweede Wereldoorlog op Zwijndrechts grondgebied terechtkwam, was een slachtoffer van dit luchtgevecht. De

Bf 109 van Unteroffizier Franz Schild stortte neer op het land van boer Cees Andeweg in de Groote Lindt, niet ver van de dijk. De eerder genoemde heer Bras meldt in zijn memoires dat Zwijndrechtse vluchtelingen, uit de omgeving van de bruggen die zich bij de boerderij van Andeweg hadden verzameld, het vliegtuig voor hun ogen zagen neerkomen. Dit moet voor hen een aangrijpende en angstige ervaring zijn geweest. De Messerschmitt van Schild is vrij loodrecht naar beneden gekomen, want blijktens een rapport van de Zwijndrechtse Luchtbeschermingsdienst (LBD) was een groot deel van het vliegtuig onder de grond verdwenen.

De nasleep van de crash van Schild

Het rapport van de LBD, dat overigens pas ruim een jaar ná het neerstorten van Schild werd geschreven, meldt dat al meteen ná het neerstorten van het vliegtuig, op 11 mei 1940, Duitse militairen op de plek in kwestie waren verschenen. Ook bestond van meet afaan het idee dat de vlieger zich nog in het wrak bevond. De Duitse autoriteiten maakten echter geen aanstalten om het vliegtuig en de vlieger te bergen. De gemeente maakte zich wèl zorgen over de aanwezigheid van het wrak. Mogelijk waren er explosieven in aanwezig. Er werden Nederlandse deskundigen uit Den Haag (*de zogenaamd Commissie van Proefneming*) uitgenodigd om de situatie ter plaatse te bekijken en de risico’s in te schatten. Deze commissie

adviseerde de gemeente om zelf tot berging over te gaan. Aldus werd, ruim een jaar na het neerstorten, in juni 1941, besloten het wrak en de vlieger uit te graven. Dat trok de aandacht van de Duitse autoriteiten, die kennelijk ineens vonden dat de gemeente Zwijndrecht hiermee z’n boekje te buiten ging. De werkzaamheden werden op Duits bevel stilgelegd. Enkele weken gebeurde er niets. Toen de gemeente bij de Duitsers informeerde of en wanneer men alsnog zelf tot berging zou overgaan, lieten zij op hun beurt weten dat men verder geen belang in een berging stelde. Daarop werd het werk door de gemeente hervat. De overblijfselen van Schild werden geborgen en aan de Duitsers overgedragen. Kort daarna kreeg de vrouw van Schild eindelijk formeel uitsluitel over het lot van haar man die tot dat moment als vermist te boek stond.

1940 - 1941 - Britse gelegenheidsaanvallen

Nadat de strijd in Nederland, België en Frankrijk voorlopig in het voordeel van de Duitsers was beslist en de Britten zich via Duinkerken op hun eilanden hadden teruggetrokken, werd in de lucht boven zuidwest Engeland de *Battle of Britain* uitgevochten. Tegelijkertijd gaf Hitler de opdracht tot het voorbereiden van operatie *Seelöwe*, de invasie van Engeland. Voor die landing werden in Nederland, België en langs de Franse Kanaalkust binnenschepen gevorderd en verzameld. Vanaf juli 1940 lagen er langs de rivieren tussen Dordrecht en de zee en in de havens van Rotterdam grote aantallen sleepschepen en andere binnenvaartschepen. Zij zouden worden omgebouwd tot landingsvaartuig op scheepswerven in de omgeving. De RAF voerde met grote regelmaat verkenningen uit boven Rotterdam, Dordrecht en het omringende rivierengebied en sloeg deze scheepsconcentraties met groeiende zorg gade. Hitlers invasievloot werd het doelwit van nachtelijke luchtaanvallen door kleine aantallen Britse bommenwerpers, die meestal alleen vlogen. Naast de opbouw van de Duitse invasievloot hadden olieraffinaderijen en de olievoorraden in Rotterdam en omgeving (Pernis) de belangstelling van de Britten. Voorafgaand aan de Nederlandse capitulatie hadden Britse *demolition crews* al geprobeerd de Nederlandse benzine- en olievoorraden in brand te steken. Dat was echter maar ten dele gelukt. Nu probeerde de RAF het vanuit de lucht. Gedurende de zomer, herfst en winter van 1940 en het voorjaar van 1941 werd menigmaal de nachtrust van de bewoners van het rivierengebied verstoord door vliegtuiggeronk, zoeklichten en afweervuur en soms ook door vallende bommen. Die waren vaak slecht gericht. Met enige regelmaat werden steden en dorpen getroffen waar geen militair doel in de buurt was.

Op 12 juli 1940, om 3 uur ’s nachts, vielen drie bommen op Zwijndrecht: in het Slagveld, op de woning Ringdijk 32 en op de gemeentewerf naast het Noordpark. Het huis werd bewoond door de familie Verschoor. Het hele gezin, bestaande uit vader, moeder en drie jonge kinderen, kwam om het leven (zie achteromslag). Het bombardement haalde de landelijke kranten, ook omdat die nacht op meerdere plaatsen Britse

Bericht in het dagblad Tubantia van 12 juli 1940. (bron: Delpher)

bommen vielen: Rotterdam-Schiebroek, Woerden en Zeist werden eveneens getroffen. In totaal vielen er dertien doden.

De RAF bombardeerde overigens niet alleen scheepsconcentraties, scheepswerven en olie-installaties. Elk gebouw of complex dat men tegenkwam en er industrieel uitzag, kon een gelegenheidsdoel worden. Zo werd op 25 oktober 1940, tijdens de bietencampagne, de Puttershoekse suikerfabriek gebombardeerd. Er vielen 23 doden.

Op 29 oktober 1940, rond 22.00 uur werd Zwijndrecht opnieuw getroffen. Er vielen bommen op de woning Ringdijk 646 en op het Stationsplein (zie achteromslag). Er waren vier doden te betreuren: mevrouw Tempelaar-Van Hulst (één van de bewoners van genoemde woning), de heer Visser, mevrouw Rijdsdijk, die naast haar huis op de Burgemeester de Bruinelaan 161 door een scherf werd geraakt en de heer Schenkel. Algemeen wordt aangenomen dat de spoor- en de verkeersbrug over de Oude Maas het doel was van de bommen. Dit kan echter evengoed de industrie aan beide zijden van de brug en langs de Ringdijk zijn geweest. Dit soort incidenten waren inmiddels al zó algemeen dat er over dit geval in de kranten niets wordt geschreven, maar wel noteert de Zwijndrechtse gemeentepolitie het één en ander in haar dagboek:

Te 9.56 uur had alhier bominslag plaats en wel in de omgeving van de brug. (Onleesbaar), won. B.Br.laan meldt dat bij hem in het slob een gewonde ligt. Onmiddelijk dr. Kreijger gewaarschuwd. Vervolgens komt bericht binnen dat bij scheepswerf v. Visser gewonden liggen. (Onleesbaar) dat in perceel 419A, Ringdijk een zwaar gewonde ligt om te vervoeren naar ziekenhuis. Ook zouden gewonden liggen nabij oprit brug. Ook werd door dhr. (Onleesbaar) bericht dat de gasleiding defect was. Gasfabriek mede in kennis gesteld.

In de vroege morgen van 30 oktober noteerde de dienstdoende agent in het dagboek:

De dooden zijn mej. Tempelaar, mej. Rijsdijk, de heer Visser. En in de nanacht kwam het bericht door dat in het diaconessenhuis is gestorven de heer Schenkel.

De bezetter wilde ook precies weten wat er is voorgevallen en nam op 30 oktober contact op met het politiebureau:

De Deutsche Weermacht telef. 6270 vraagt om 6.25 u. v.m. telefonisch of zij ook in kennis kan worden gesteld van een volledig rapport omtrent de bominslag van gisteren avond. Dit rapport moet in het Duitsch gesteld worden en geadresseerd worden aan de Chr. Kweekschool te Dordrecht Beverwijcksplein. Voor dien tijd hadden ze gaarne een telefonische melding.

Verder blijkt dat de NS het treinverkeer tussen Zwijndrecht en Dordrecht had stilgelegd:

+ 8 uur. Verzoekt stationschef in opdracht politie Dordrecht om assistentie te verlenen bij reizigersverkeer daar treinen niet verder dan Zwijndrecht lopen.

Kennelijk wilde de NS het spoortraject nabij de spoorbrug en de brug zelf eerst controleren op mogelijke schade en was om die reden het treinverkeer gestremd. Er zijn echter geen rapportages van schade aan het spoor of de spoorbrug gevonden. Er was nog een verdere nasleep; de Duitse Weermacht was ontevreden over het tempo waarin de ontstane schade aan het wegdek werd hersteld. Al op de middag van 30 oktober kreeg een agent een reprimande van de Weermacht. In het politiedagboek noteerde agent Los:

Te 13.40 ure werd mij, agent Los, door een Duitsch officier gezegd dat hij ontstemd was over de langzame wijze waarop het gat naast de verkeersbrug werd dichtgemaakt. Hij beschouwde zulks als sabotage. Binnen een kwartier moest het dichtgemaakt zijn. Ik heb mij dadelijk naar het bureau begeven en den heer Wildeman over de zaak gesproken. Hij zei dat eraan gewerkt werd.

1942 - Bomber Command verandert van tactiek

In de loop van 1941 concludeerde de Royal Air Force dat de nachtelijke luchtaanvallen die hun Bomber Command uitvoerde nauwelijks effect hadden. Door gebrekkige navigatie kon het grootste deel van de bommenwerpers het doel niet vinden. Als dit wel zo was, vielen de bommen vaak ver van het originele doel. In het voorjaar van 1942 schakelde Bomber Command van pogingen tot gericht bombarderen van specifieke doelen zoals fabrieken en scheepswerven over op wat *area bombing* werd genoemd. Dat hield in: het bombarderen van het stadscentrum van een industriestad in een poging zoveel mogelijk te vernietigen en daarmee zoveel mogelijk Duitse arbeiders dakloos te maken. De Britten hoopten dat dit een dusdanig effect op hun moreel zou hebben dat de Duitse oorlogsproductie zou instorten en er mogelijk opstanden zouden uitbreken in Duitsland. Eén en ander zou tot een versneld einde van de oorlog moeten

leiden. De bommenlading werd naar aanleiding van deze strategie aangepast: naast brisantbommen werden vooral brandbommen afgeworpen.

Ongeveer in dezelfde periode kwamen de eerste elektronische navigatiemiddelen in gebruik. Hiermee werd het vinden van het doelwit gemakkelijker. Om de dreiging van de Duitse nachtjagers zoveel mogelijk af te wenden, werd de tactiek van de *bomber stream* geïntroduceerd. In plaats van dat ieder zich individueel voortbewoog, vlogen alle bommenwerpers vanaf dat moment langs een vooraf bepaalde route en binnen een bepaald tijdslot naar het doel. Men vloog niet echt in formatie, maar binnen een zone van een bepaalde breedte en diepte (vaak ongeveer 15 km. breed en slechts 2 km. diep) konden zich tegelijkertijd enkele honderden bommenwerpers bevinden. Het Britse idee was om de Duitse nachtjager-geleiding in korte tijd te overvoeren met potentiële doelen. Zo zou de stroom aan bommenwerpers het gebied, waarin de nachtjagergeleiding actief was, in een zo kort mogelijke tijd passeren. In die tijd konden slechts enkele van de honderden bommenwerpers worden aangevallen. Het overige deel kon de verdedigingszone (die de *Kammhuber-linie* werd genoemd) ongehinderd passeren.

Deze veranderingen zorgden ook dat de Nederlandse bevolking de luchtoorlog anders ging beleven. De zoeklichten en de luchtafweer bleven, maar de onrust en het gevaar dat daarmee gepaard ging, namen af. De bommenwerperstroom passeerde meestal binnen een half uur en kwam, afhankelijk van welk doel in Duitsland werd gebombardeerd, na een bepaalde tijd weer terug. Omdat de dreiging van een Duitse invasie in Engeland was verdwenen, was de Rotterdamse haven en de scheepvaart op de omringende rivier niet langer een doelwit. De RAF richtte zich 's nachts primair op het bombarderen van doelen in Duitsland, waardoor het aantal bommen, dat in Nederland en rond Zwijndrecht viel, sterk terugliep. Dit leverde meer uren ongestoorde nachtrust op dan in de periode voor het voorjaar van 1942.

Het Britse *strategic bombing offensive* werd een succes: de bombardementen sorteerde steeds meer effect. Ze bleven aanhouden en waren er in hoge mate verantwoordelijk voor dat Duitsland in mei 1945 zijn *Stunde Null* beleefde. Vrijwel alle Duitse industriesteden lagen volledig in puin en meer dan 600.000 Duitsers, grotendeels burgers, waren om het leven gekomen. Bomber Command verloor ruim 55.000 man. De verwachting dat het Duitse moreel het zou begeven kwam niet uit: de arbeiders bleven aan het werk. Hoewel de oorlogsproductie veel hinder van de bombardementen ondervond, stortte deze eigenlijk pas in de laatste maanden van de oorlog in. In de jaren na de oorlog is er dan ook hevig gediscussieerd over de vraag of de Britse bombardementen moreel te verdedigen waren. De meeste Nederlanders hadden tijdens de oorlog die scrupules niet. De overheersende mening was dat de Britten de Duitsers niet hard genoeg konden raken.

Een bommenwerper in nood laat zijn lading vallen

Op 23 januari 1943 maakte Zwijndrecht iets mee dat een rechtstreeks uitvloeisel was van de *area bombing* tactiek. Jacob Keller, die destijds in Wioldrecht woonde en een dagboek bijhield, schreef daarover:

Vanavond hoorde we weer veel vliegtuigen overtrekken naar Duitschland. En om half acht ineens een hevige knal. Het raampje onzer voordeur vloog open van de luchtdruk. We verschrokken hevig. Er werd een vliegtuig neergeschoten. We weten niet waar 't viel, maar 't was in de richting Rotterdam.

Een week later, op 30 januari, meldde dezelfde Keller:

Er viel geen vliegtuig, er viel een bom. We weten zelfs nu nog niet precies waar. De kranten schrijven er geen woord over. Wel weten we dat de boerderij van Gijs Kool, gehuwd met onze nicht Martha van den Berg, door een brisantbom werd getroffen en totaal verbrandde. Maar dat had met die bom niets te maken want Kool redde eerst al zijn vee. Kool woont ergens achter Heerjansdam en Zwijndrecht en ook daar ergens is die bom gevallen. De slag werd gehoord ook te Numansdorp en zelfs in Sleeuwijk N.Br. Dus in een straal van wel 20 k.m. Waarom die bom werd uitgeworpen weten we niet. De bommenwerpers waren op weg naar Berlijn. De vlieger zal Zwijndrecht toch niet voor Berlijn aangezien hebben. Mogelijk werd hij aangeschoten en liet hij de bom vallen om beter te kunnen vluchten. Maar als

men nagaat hoeveel mensen hier verschrokken van dien knal, wat moet 't dan te Berlijn geweest zijn waar er honderden vielen!

Keller was goed op de hoogte. Uit andere passages in zijn dagboek weten we dat hij een telefoon had. Of hij daadwerkelijk met zijn nicht Martha in Zwijndrecht heeft gebeld, weten we niet, maar hij wist van de hoed en de rand. Ook zijn gedachten aan de bewoners van Berlijn is opvallend. Hij liet in zijn dagboek vaker blijken medelijden met de gebombardeerde Duitse burgers te hebben.

Een Zwijndrechts politierapport, dat meer details bevat, bevestigt Kellers verhaal min of meer:

In de buurtschap “Pieterman”, een onderdeel van de gemeente Zwijndrecht, werd de boerenhofstede, plaatselijk gemerkt F48, en bewoond door Gijsbertus Kool met vrouw en twee kinderen getroffen door een brandbom. Deze sloeg door het dak vervolgde den weg door stroo en kwam daarna in den koeienstal, waar 14 koeien waren gestald, terecht. De brandbom sloeg door een koe heen, tengevolge waarvan het dier moest worden afgemaakt. Al het vee, behalve een paar konijnen, kon worden gered, door spoedig toegeschoten hulp. Ook een groot gedeelte van het meubilair kon worden gered. Vanuit de keuken kon echter niet in veiligheid worden gebracht. Onder meer werden door het vuur vernietigd: 15 HL tarwe, 17 HL haver, 6 HL erwten, 15 wagens hooi en 15 wagens stroo. Ook gingen de distributiestamkaarten

Een schilderij met daarop de boerderij 'Develzicht' op de hoek van de Munnikensteeg en de Devel, waar destijds Gijsbertus Kool met vrouw en kinderen woonde. (bron: Collectie Wim den Boer)

Een overzichtsfoto van Heer Oudelands Ambacht halverwege de jaren tachtig. Het eerste deel van de woonwijk is inmiddels gebouwd. Op de plek waar de Munnikensteeg de Devel doorkruist (boven in de foto) stond de boerderij Develzicht. (bron: archief Willem van Veelen en Truus van Veelen-Los)

en de levensmiddelenkaarten van de familie verloren. De boerderij, ouderwets gebouw, ging geheel in vlammen op. De eigenaar was verzekerd, ook tegen molest. Tot ver in den omtrek waren gaten te bespeuren in den grond, duidende op het inslaan van brandbommen. Ongeveer 500 m. van bovenbedoelde boerderij verwijderd, in een perceel bouwland, is een trechter ontstaan door het inslaan van een brisantbom, waarvan de middellijn ongeveer 10 à 12 m. bedraagt. Enkele brokstukken van de bom werden gevonden en zullen worden bewaard. Tot ver in den omtrek lagen de gaten van de brandbommen verspreid. Enkele brokstukken van deze bommen werden gevonden en zullen eveneens worden bewaard. Ook werd gevonden een nog intact zijnde brandbom, die ter bewaring is meegenomen en op een nader aan te duiden plaats in den grond begraven. Geteld werden 75 gaten. Eén van deze bommen sloeg door het dak van een bewoonbaar houten huisje en kwam terecht op den grond, zonder brand te veroorzaken. Dit huisje wordt bewoond door J. Schop, wonende te Zwijndrecht, Lindtsche Benedendijk 169a. Een andere brandbom kwam terecht in een knotwilg, terwijl weer een andere terecht kwam op den zolder van een woning, bewoond door H.P den Heer, Lindtsche Benedendijk 173. Omtrent den ontstanen brand is nog te vermelden dat eerst te 20.05 u. bericht doorkwam dat de boerderij van Kool, voornoemd, in brand stond. Onmiddellijk werd daarop de brandweer ingezet en kwam ter plaatse van de brand te 20.30 u. en wel met twee groote spuiten en een baby-spuut. Uit de rest van het rapport kan nog worden opgemaakt dat op het land van A. Nobel een kleinere krater van 1 – 1,5 m. diameter werd aangetroffen, met rondom verspreide metalen scherven,

en dat in laatste instantie nog 10 niet-ontplofte brandbommen werden gevonden. De boerderij van Kool stond tot in de jaren ‘70 aan de toenmalige Develweg, nabij de hoek met de Munnikensteeg.

De eerder genoemde Arie Bras, wonende op Den Baak, noemde in zijn memoires ook dit geval:

Om die tijd (Bras geeft eerder aan dat hij spreekt over 1943) kwam er boven onze streek een bommenwerper in moeilijkheden. Hij was, denk ik, geraakt door het afweergeschut en nog op de heenreis naar Duitsland. Hij kwam uit zuidwestelijke richting en strooide brandbommen lukraak op de grond. De boerenstee van Gijs Kool werd vol geraakt en brandde totaal af, de inwoners zijn er bij mijn weten goed afgekomen, maar dat vliegtuig had ook nog een heel zware bom in zijn ruim, en die moest hij ook nog kwijt en die kwam in Rijsoord vlak naast de herv. kerk terecht, en dat gaf me toch een rotklap, in de verre omtrek waren de ruiten kapot, wij woonden er toch een aardig eindje bij vandaan, maar ook bij ons lag de keukenruit aan diggelen. Maar in Rijsoord daar was de hele ‘Kikkert’, zoals ze dat steegje noemden, van de aardbodem verdwenen, het was een enorm gat en van de boerderij die daar gestaan had was niet meer over. Wat er met het vliegtuig gebeurd is weet ik niet, het kan nog wel kilometers zijn doorgevlogen. Wij hebben later in de polder Kijfhoek nog vele gaten gezien in het land, waar brandbommen in zijn terecht gekomen, in die slappe bodem gingen ze een heel eind grond in en je zag ze niet meer terug.

Het vliegtuig in kwestie stortte na de afworp van zijn lading waarschijnlijk niet neer. Er is in de avond van 23 januari in Nederland slechts één neergeschoten vliegtuig geregistreerd: een Lancaster die om 20.59 u. neerkwam nabij Warns in Friesland. Hoewel er enige overeenkomst is voor wat betreft de tijd, is de afstand tussen Zwijndrecht en Warns te groot om er vanuit te kunnen gaan dat dit de bommenwerper was die zijn bommenlast bij Kijfhoek liet vallen. Ook is duidelijk dat Bras zich vergiste over de zware bom in Rijsoord. Hij schreef zijn relaas ruim vijftig jaar na het gebeurde. De door hem bedoelde plek ligt veel verder van de boerderij van Kool (ruim 3 km.) dan de vijfhonderd meter die in het Zwijndrechtse politierapport werd genoemd.

Mogelijk verwarde hij de bominslag met een ander incident in de zomer van 1943. Hierbij vielen er wél bommen in Rijsoord met veel schade tot gevolg.

De bommenlading waar het in eerder genoemd verhaal over ging, was typisch voor area-bombing. De zware bom, die een krater van tien tot twaalf meter doorsnede sloeg, was waarschijnlijk een zogenaamde *blockbuster* of *cookie* van 4000 lb. (Engelse pond; ruim 1800 kg). Op een *area-bombing* raid bestond de standaard lading van een bommenwerper uit één cookie en voor het overige uit brandbommen van het 4 lb. type of zwaardere exemplaren van 30 lb. De brandbommen in het bovengenoemde geval waren waarschijnlijk van het 30 lb-type.

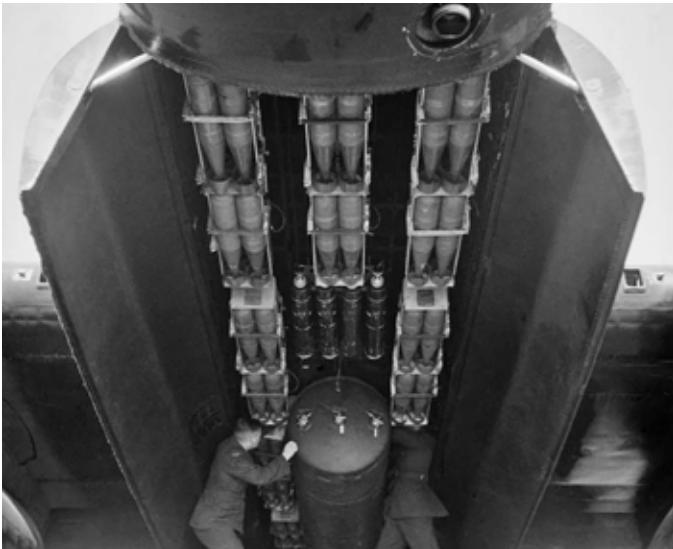
Het idee was dat de cookie een grote verwoesting zou opleveren waarbij veel hout ‘vrij’ kwam. Binnen een grote radius werden de pannen namelijk van de daken geblazen. De brandbommen konden het door de klap vrijgekomen hout onder het pannendak zo gemakkelijk bereiken en hun werk doen. In de praktijk werden de Duitse steden dus niet zozeer platgebombardeerd, maar eigenlijk platgebrand. Soms veroorzaakten de enorme branden zogenaamde vuurstormen waarbij de grootste brandhaarden zoveel zuurstof aantrokken dat het vuur door de straten raasde en alles en iedereen verzwoeg.

De Duitse luchtafweer richt wat te laag

Een ander kenmerkend incident deed zich voor op 8 maart 1944. Inmiddels waren ook de Amerikanen bij de oorlog betrokken. Op de luchtoorlog boven Europa zouden zij, misschien zelfs nog meer dan de Britten, door hun zichtbaarheid een groot stempel drukken. De Amerikanen vlogen en bombardeerden namelijk niet ’s nachts, maar overdag. Op de bewuste dag werd een B-24 *Liberator*, die al eerder door luchtafweer was geraakt en vervolgens enige tijd rondcirkelde boven de westhoek van de Alblasserwaard en de oostkant van het Eiland IJsselmonde, door de Duitse luchtafweer onder vuur genomen. Onder meer was deze luchtafweer aanwezig op de verkeers- en de spoorbrug tussen Zwijndrecht en Dordrecht. De bemanning sprong er boven de Alblasserwaard

Het bommenruim van een Lancaster, gevuld met één cookie en een aantal SBC's (Small Bomb Containers) gevuld met brandbommen van 4 lb. Eén SBC bevatte ongeveer 60 van deze kleine brandbommen. De Lancaster kon, naast de cookie, 14 SBC's meenemen. (bron: IWM)

Het bommenruim van een andere Lancaster, nu gevuld met een cookie en een aantal 30 lb. brandbommen. (bron: IWM)

Een Lancaster laat zijn bommenlast, bestaande uit een cookie en brandbommen van 30 lb. vallen (bron: Wikipedia)

Welke vliegtuigen vlogen er boven Zwijndrecht tijdens de Tweede Wereldoorlog?

De Luchtoorlog boven Nederland werd gevoerd met veel vliegtuigtypen. Het totale aantal loopt in de tientallen, misschien honderden. We beperken deze opsomming tot de vliegtuigtypen die (waarschijnlijk) betrokken waren bij de incidenten die in het artikel worden beschreven.

Hawker Hurricane Mk.I

De Hurricane was, in het begin van de Tweede Wereldoorlog, samen met de Spitfire het belangrijkste Engelse oorlogsvliegtuig. De laatstgenoemde werd veel beroemder, maar tijdens de Slag om Engeland (juli - september 1940) vlogen de meeste squadrons van Fighter Command (de jachtvliegdiens van de RAF) met de Hurricane. In veel opzichten vertegenwoordigde de Hurricane de overgang van de vooroorlogse tweedekkers. Deze waren nog grotendeels gebouwd van hout en bespannen met linnen. In de loop van de Tweede Wereldoorlog werden de jagers volledig van metaal (aluminium) gebouwd. Bij de Hurricane was de romp tussen de cockpit en de staart bijvoorbeeld nog geheel met linnen bekleed. Het was de eerste Britse jager met een intrekbaar onderstel. De Hurricane was minder snel dan de Bf 109, maar de wendbaarheid was aanzienlijk beter. Dit zorgde ervoor dat de Hurricane toch redelijk succesvol tegen de Bf 109 kon worden ingezet. Hoewel er in de eerste jaren van de oorlog nog nieuwere versies van de Hurricane verschenen, was het type in Noordwest Europa medio 1943 uit de eerste lijn verdwenen.

Motor:	Rolls Royce Merlin II, 1030 pk.
Bewapening:	8 mitrailleurs met een kaliber van 7,7 mm. In de vleugels
Max. snelheid:	510 km/u.

Messerschmitt Bf 109E

Vaak wordt deze jager aangeduid als de Me 109; de correcte aanduiding is echter Bf 109. De eerste versies werden namelijk gebouwd door de Bayerische Flugzeugwerke. Willy Messerschmitt was de ontwerper. Later in de oorlog verwierf Messerschmitt het eigendom van de fabriek. Vanaf dat moment werd ook het nummer van zijn ontwerpen voorafgegaan door ‘Me’ in plaats van ‘Bf’.

De Bf 109 was een moderner vliegtuig dan de Hurricane en min of meer gelijkwaardig aan de Spitfire. Hij was geheel van metaal en relatief zwaar bewapend: de bij Groote Lindt neergekomen Bf 109E was een exemplaar van de versie E-3 en was onder andere uitgerust met twee stuks twintig millimeter kanonnen die explosieve munitie verschoten zodat enkele treffers al grote schade aan konden richten. De motor had geen carburateurs, maar was voorzien van brandstof injectie, waardoor de motor minder hinder ondervond van snelle manoeuvres, waarbij grote G-krachten ontstonden. Messerschmitt is gedurende de hele oorlog nieuwe versies van de Bf-109 blijven ontwikkelen met steeds zwaardere motoren, waardoor het type net als de Spitfire gedurende de hele oorlog in gebruik bleef.

Motor:	Daimler Benz DB-601, 1100 pk.
Bewapening:	2 stuks 20 mm. Kanonnen en 2 mitrailleurs met kaliber 7,92 mm.
Max. snelheid	550 km/u.

De vliegtuigen van Bomber Command tussen 1940 en 1942

De RAF (Bomber Command) had bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog drie typen middelzware bommenwerpers in gebruik: de Vickers Wellington, de Armstrong Withworth Whitley en Handley Page Hampden. Van die drie was alleen de Whitley van meet af aan bedoeld als een nachtbommenwerper. De Hampden was kleiner dan de andere twee en eigenlijk meer een lichte bommenwerper. Van de Wellington werden uiteindelijk de meeste exemplaren gebouwd en deze zou tot medio 1942 de harde kern van Bomber Command vormen. Bij de bombardementen van 11 op 12 juli 1940 waren zowel Wellingtons als Hampdens betrokken. Welk vliegtuig de bommen op 29 oktober 1940 wierp, is niet te achterhalen. Wij beperken ons tot de Wellington.

De Vickers Wellington

De Wellington was een tweemotorige bommenwerper, die werd ontworpen door Barnes-Wallis, dezelfde man die in 1943 de zogenaamde ‘bouncing bomb’ bedacht. Dit was een over het water stuiterende luchtmijn, waarmee in de nacht van 16 op 19 mei 1943 de Möhne, Eder en Sorpe stuwdammen in het Ruhrgebied werden aangevallen. De Wellington had een zogenaamde geodetische constructie. Romp en vleugels waren opgebouwd uit een netwerk van elkaar kruisende metalen profielen. Het was een soort overgang tussen een klassieke, met linnen beklede romp van hout of stalen buizen en een zelfdragende volledig van metaal gebouwde romp. De Wellington kon daardoor veel inslagen van luchtafweer of jagers verdragen. Het was een betrouwbare machine die ook nog eens een grotere bommenlast kon meevoeren dan de Whitley of de Hampden. De Wellington was van de drie ook de enige die de 4000 lbs. Cookie in zijn bommenruim kon bergen. In de loop van 1943 werd de Wellington uit de eerstelijns sterkte afgevoerd en vervangen door de nieuwe viermotorige types zoals de Lancaster en de Halifax.

Motoren:	2 Bristol Pegasus XVIII, 1050 pk.
Bewapening:	6 of 8 mitrailleurs kaliber 7,7 mm. (2 in neuskoepel, 2 opzij aan beide zijden van de romp en 2 of 4 in de staartkoepel.
Max. bommenlast:	2000 kg.
Max. snelheid:	378 km/u.

De viermotorige typen van Bomber Command

De hiervoor beschreven tweemotorige bommenwerpers van de RAF werden in de loop van 1942 en 1943 geleidelijk vervangen door nieuwe viermotorige typen. De eerste daarvan, de Short Stirling, was overigens al in 1941 in gebruik gekomen. De Stirling is nooit een groot succes geworden. Bij het opstellen van de ontwerpspecificatie had het Britse ministerie van luchtvaart de fout gemaakt de maximale spanwijdte van het vliegtuig te koppelen aan de breedte van de grootste hangars die toen in gebruik waren. In combinatie met de andere gestelde eisen ontstond een vliegtuig dat eigenlijk een te kleine spanwijdte had in verhouding tot de totale maat en massa van het vliegtuig. De maximale vlieghoogte van de Stirling bleef daardoor beperkt tot 5000 meter. Dit maakte het vliegtuig veel kwetsbaarder voor zware luchtafweer dan de latere Lancaster en Halifax. Van deze twee laatstgenoemden was de Lancaster de succesvolste. Dit is opzienbarend want dit type ontstond uit de tweemotorige Manchester die door problemen met de motoren op een mislukking uitdraaide.

De Avro Lancaster

De Lancaster kwam in bedrijf in de loop van 1942. Het was in principe een viermotorige uitvoering van de eerdere Manchester, maar nu met vier Rolls Royce Merlins in plaats van de Rolls Royce Vultures van de Manchester. Het succes van de Lancaster had

ook te maken met het feit dat het vliegtuig een bommenruim had dat was uitgevoerd als één compartiment, waardoor veel grotere bommen konden worden meegenomen dan bij de Halifax en de Stirling mogelijk was. Uiteindelijk voerden Lancasters tegen het eind van oorlog zelfs bommen mee van 22.000 lbs. (10.000 kg), de zogenaamde ‘Grand Slam’, die ook wel *earthquake bombs* werden genoemd. De bedoeling was dat ze diep in de grond drongen en daar afgingen, waardoor in een wijde cirkel om de inslag alles zou instorten. Men probeerde er onder andere hoge spoorwegviaducten mee onklaar te maken. De Lancaster zou uiteindelijk de meeste missies van Bomber Command vliegen en daarbij relatief de laagste verliezen lijden. Aan het eind van de oorlog waren er zeventien squadrons van Bomber Command met de Halifax uitgerust tegen 66 squadrons die met de Lancaster vlogen.

Motoren:	4 Rolls Royce Merlin XX, 1280 pk.
Bewapening:	8 mitrailleurs, kaliber 7,7 mm.; 2 in de neuskoepel, 2 in de rugkoepel en 4 in de staartkoepel.
Max. bommenlast:	6500 kg. (de Lancasters die de ‘Grand Slam’ vervoerden waren ‘speciale’, ‘gestripte uitvoeringen.
Max. snelheid:	454 km/u.

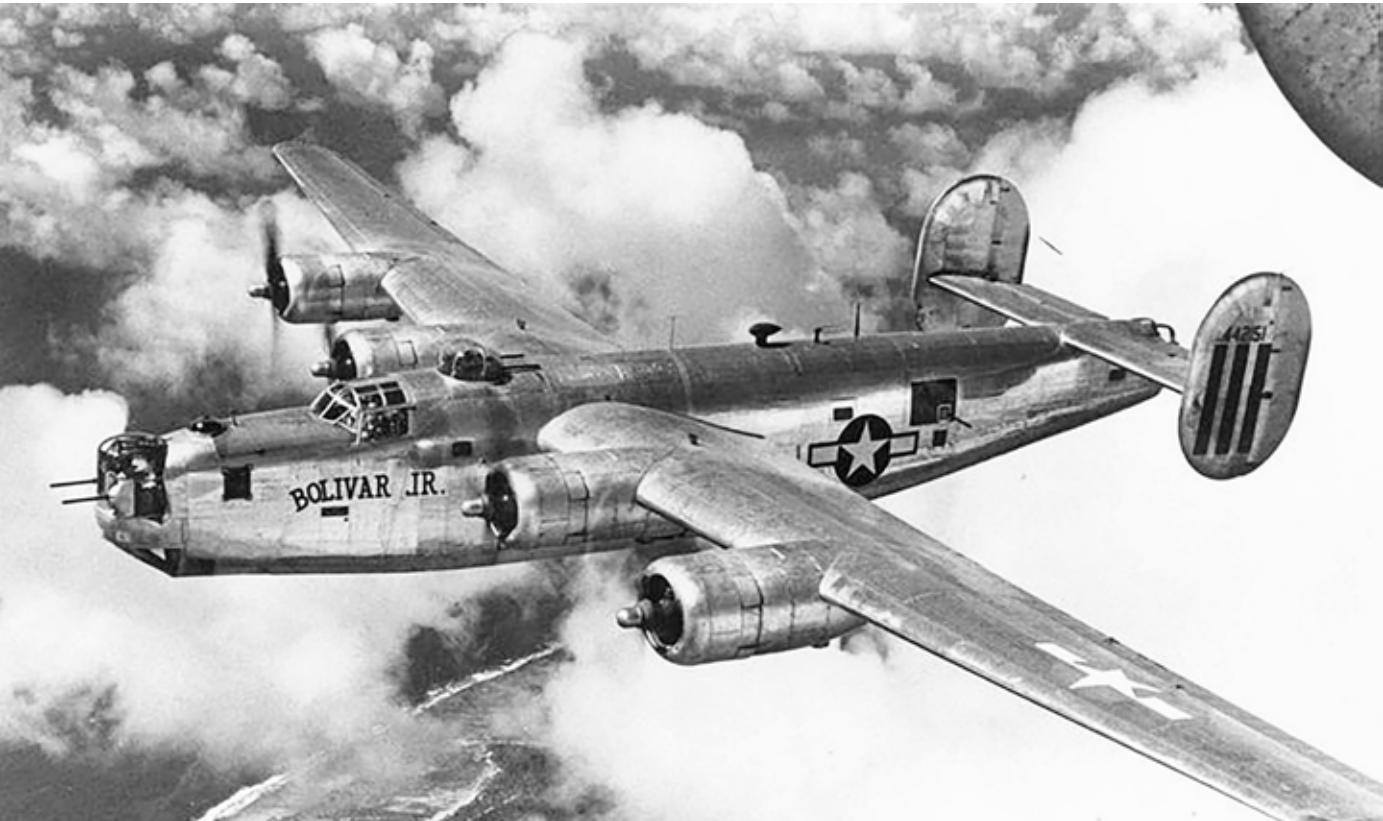
De B-24 Liberator

Vanaf het voorjaar van 1943 verschenen er ook Amerikaanse vliegtuigen boven Nederland. De bommenwerpers van de 8th Air Force waren de B-17 Flying Fortress en de B-24 Liberator. De 8th AF vloog overdag, zodat de Nederlandse burgers voor het eerst grote formaties geallieerde bommenwerpers konden zien in plaats van alleen maar horen.

Hoewel het Vliegende Fort meer faam verwierf dan de Liberator, volgt hier toch een beschrijving van de laatste, omdat de bommenwerper die op 8 maart 1944 in Hendrik-Ido-Ambacht neerstortte een Liberator was. De type vliegtuig werd, geheel volgens de Amerikaanse aanvalsdctrine, geacht zichzelf overdag te kunnen verdedigen tegen Duitse jagers en was daarom veel zwaarder bewapend dan bijvoorbeeld de Lancaster. Dit kwam mede omdat de gebruikte machinegeweren van het kaliber .50 (12,7 mm) waren. Dat betekende ook dat de bommenlast die een Liberator kon dragen veel kleiner was dan de maximale bommenlast van de Britse bommenwerpers, zoals de Lancaster. De genoemde doctrine bleek overigens al snel niet realistisch; zonder jager escorte leden de formaties van de 8th AF zeer

zware verliezen. Dat laatste veranderde pas in het voorjaar van 1944. Op dat moment was de P-51 Mustang aan het luchtfront verschenen. Deze jager was in staat de bommenwerpers tot Berlijn en terug te escorteren. Dit leidde er ook toe dat de Duitse verliezen aan jagers zo hoog opliepen dat tegen de zomer van 1944 de Luftwaffe de macht in het Noord-Europese luchtruim kwijt was. De invasie in Normandië vond plaats zonder dat de Luftwaffe daarbij een rol van betekenis kon spelen. De B-24 was binnen de 8th AF in de minderheid ten opzichte van de B-17. Beiden hadden voor- en nadelen, maar in het algemeen was de Liberator gevoeliger voor schade door luchtafweer of jagers.

Motoren:	4 Pratt and Whitney Twin Wasp, 1200 pk
Bewapening:	10 mitrailleurs, kaliber 12,7 mm. verdeeld over 6 posities.
Max. bommenlast:	Afhankelijk van de te vliegen afstand gemiddeld 2950 kg.
Max. snelheid:	478 km/u.

De vliegtuigen van de Second Tactical Air Force (2nd TAF)

De 2nd TAF was voornamelijk uitgerust met éénmotorige jachtbommenwerpers van twee types: de Supermarine Spitfire en de Hawker Typhoon. De Spitfire was zijn operationele leven begonnen als een luchtverdedigingsjager en verwierf zijn grootste faam tijdens de Slag om Engeland in de zomer en het najaar van 1940. In tweede instantie bleek de Spitfire ook prima inzetbaar als jachtbommenwerper. De latere versies (met name de mark IX) konden twee bommen van 250 lbs. en één van 500 lbs. meenemen en ze waren bovendien uitgerust met 2 kanonnen van 20 mm. en 4 mitrailleurs van 7,7 mm. of twee van 12,7 mm. De Hawker Typhoon was aanvankelijk ook bedoeld voor de luchtverdediging maar bleek uiteindelijk meer geschikt als jachtbommenwerper. De Typhoon was een wat grofstoffelijker vliegtuig dan de Spitfire. Het was groter en zwaarder en had een, voor die tijd, zeer krachtige motor met 24-cilinders en een zware bewapening van 4 kanonnen van 20 mm. De Typhoon kon 2 bommen van 1000 lbs. of 8 raketten met een springlading van 60 lbs. meenemen. Met deze raketten werd het vliegtuig zeer geschikt voor het uitschakelen van Duitse tanks.

Supermarine Spitfire LF Mk.IXe

Motor:	Rolls Royce Merlin 66, 1720 pk.
Bewapening:	2 kanonnen van 20 mm. En 2 mitrailleurs van 12,7 mm.
Bommenlast:	1 x 500 lbs en 2 x 250 lbs
Max. snelheid:	650 km/u.

Hawker Typhoon Mk.Ib

Motor:	Napier Sabre IIB, 2200 pk.
Bewapening:	4 kanonnen van 20 mm.
Bommenlast:	2 bommen van 1000 lbs. Of 8 raketten van 60 lbs.
Max. snelheid:	679 km/u.

Britse Havilland Mosquito VI — jachtbommenwerper
Bewapening: Vier 20 mm Hispano kanonnen met elk 150 schoten en vier 7,7 mm machinegeweren, plus een bommenlading van 300 kg of 450 kg en acht raketten van 27 kg.
Snelheid: 400 km/u op een hoogte van 6.000 meter.
Vliegbereik: 2500 kilometer.
Bemanning: 2.

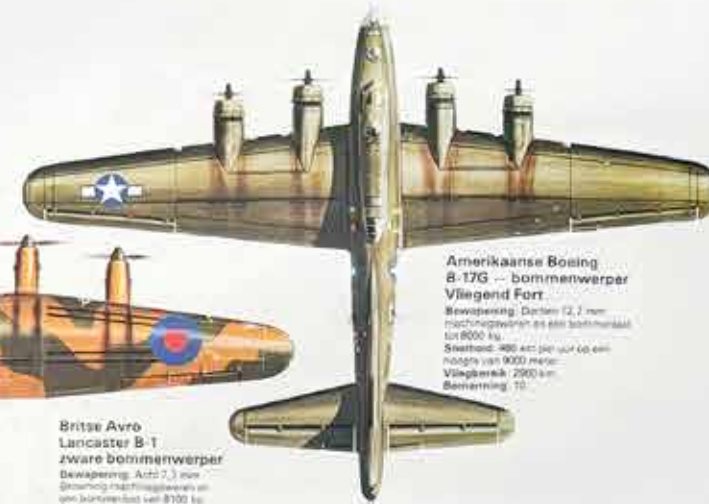
Britse Hawker Hurricane I — eenmans jachtvliegtuig
Bewapening: Acht 7,7 mm Browning machinegeweren met 234 schoten per wapen.
Snelheid: 518 km/u op een hoogte van 5000 meter.
Vliegbereik: 815 kilometer.

Britse Short Sunderland Mark I — vliegboot
Bewapening: Drie 7,7 mm Vickers K machinegeweren en twee bommen van 225 kg of acht bommen van 112,5 kg.
Snelheid: 335 km/u op een hoogte van 1000 meter.
Vliegbereik: Maximum 4.540 km.
Bemanning: Maximum 10.

Amerikaanse B-25J - Mitchell — gevechtvliegtuig
Bewapening: Acht 12,5 mm Browning machinegeweren in de neus, twee 7,7 mm MG 12 machinegeweren in de vleugels en twee 20 mm MG 12 machinegeweren in de staart.
Snelheid: 440 km/u op 4.000 meter.
Vliegbereik: 2.900 km.
Bemanning: 5.

Amerikaanse Boeing B-17G — bommenwerper
Bewapening: Dertien 12,7 mm machinegeweren in de bommenlading en twee 20 mm MG 12 machinegeweren in de staart.
Snelheid: 400 km/u op een hoogte van 9000 meter.
Vliegbereik: 2500 km.
Bemanning: 10.

Britse Avro Lancaster B-1 zware bommenwerper
Bewapening: Acht 7,7 mm Browning machinegeweren in de bommenlading en twee 20 mm MG 12 machinegeweren in de staart.
Snelheid: 400 km/u op een hoogte van 3000 meter.
Vliegbereik: 6900 km.
Bemanning: 7.

De belangrijkste vliegtuigen uit de Tweede Wereldoorlog

Amerikaanse P-51D Mustang lange afstands-jager en jachtbommenwerper
Bewapening: Drie 12 mm Browning M2 machinegeweren met 405 schoten per stuk en twee 50 cal. machinegeweren in de staart.
Snelheid: 700 km/u op 7000 meter.
Vliegbereik: 3.325 km.

Amerikaanse Bell P-63A Kingcobra — jager en jachtbommenwerper
Bewapening: Vier 12,5 mm Browning machinegeweren met 225 schoten per stuk.
Snelheid: 660 km/u op 7.635 meter.
Vliegbereik: 720 km.

Britse Supermarine Spitfire IA — eenmans jachtvliegtuig
Bewapening: Acht 7,7 mm Browning machinegeweren met 300 schoten per wapen.
Snelheid: 581 km/u op een hoogte van 5800 meter.
Vliegbereik: 830 km.

Britse Hawker Typhoon IB jager voor lucht- en gronddoelen
Bewapening: Vier 20 mm Hispano Mk. I kanonnen met 140 schoten per stuk plus twee bommen van 500 kg of acht raketten van 27 kg.
Snelheid: 600 km/u op een hoogte van 3.000 meter.
Vliegbereik: 1.600 km.

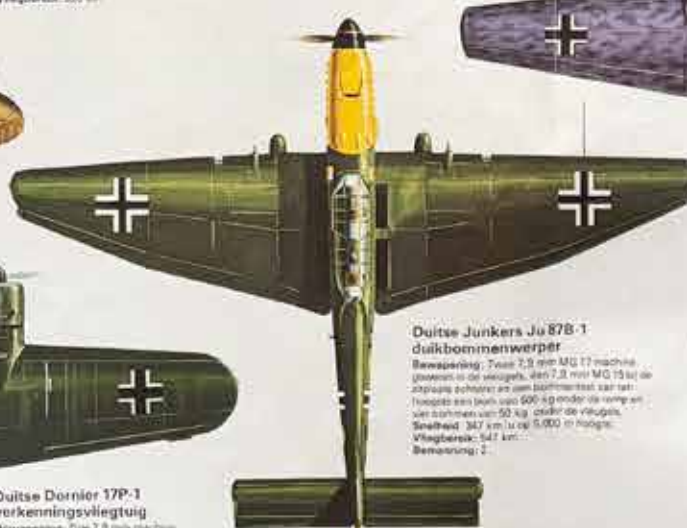
Duitse Focke-Wulf Fw 190D-9 jachtvliegtuig
Bewapening: Twee 20 mm MG 16 machinegeweren met elk 250 schoten en twee 13 mm Rheinmetall-Borsig MG 131 machinegeweren met 475 schoten elk.
Snelheid: 680 km/u op 6000 meter.
Vliegbereik: 836 kilometer.

Duitse Heinkel He 111H-20/R3 bommenwerper
Bewapening: Drie 18 mm MG 131 en vier 7,62 mm machinegeweren in de bommenlading met 1.900 kg.
Snelheid: 435 km/u op 6.000 meter.
Vliegbereik: 3.260 kilometer.
Bemanning: 5.

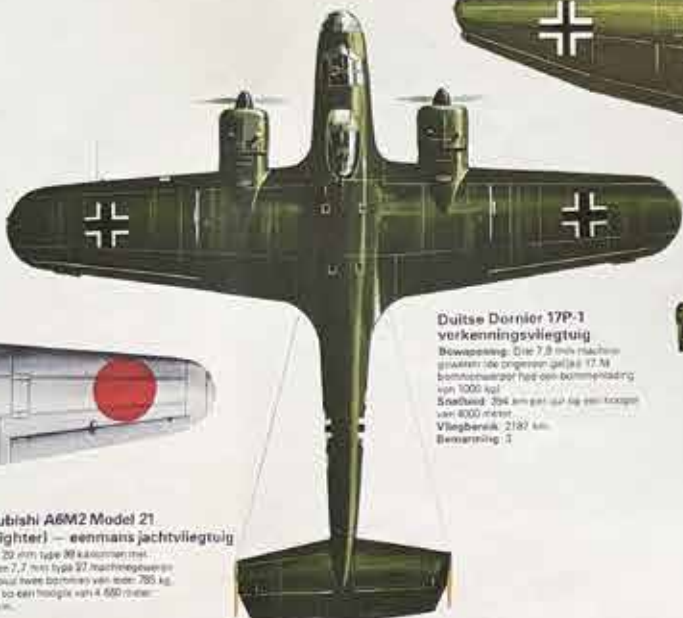
Duitse Messerschmitt Bf 110C jachtvliegtuig
Bewapening: Vier 7,6 mm MG 17 machinegeweren met 2.000 schoten elk en twee 20 mm MG 15 machinegeweren met 150 schoten elk in de neus, en twee 7,6 mm MG 15 machinegeweren met 750 schoten elk in de staart.
Snelheid: 508 km/u op 3.000 m hoogte.
Vliegbereik: 954 km.
Bemanning: 2.

Duitse Junkers Ju 87B-1 duikbommenwerper
Bewapening: Twee 50 mm MG 17 machinegeweren in de neus, en twee 7,6 mm MG 15 in de zijdelingse schermen en een bommenlading van 1000 kg.
Snelheid: 347 km/u op 5.000 m hoogte.
Vliegbereik: 547 km.
Bemanning: 2.

Japanse Mitsubishi A6M2 Model 21 Reisen (Zero Fighter) — eenmans jachtvliegtuig
Bewapening: Twee 20 mm type 99 kanonnen met 60 schoten elk en twee 7,7 mm type 97 machinegeweren met 600 schoten elk plus twee bommen van ieder 255 kg.
Snelheid: 532 km/u op een hoogte van 4.650 meter.
Vliegbereik: 3.080 km.

Duitse Dornier 17P-1 verkenningvliegtuig
Bewapening: Drie 7,6 mm machinegeweren in de neus en twee 17 mm bommenwerpers met een bommenlading van 1000 kg.
Snelheid: 394 km/u op een hoogte van 8000 meter.
Vliegbereik: 2187 km.
Bemanning: 2.

Duitse Messerschmitt Bf 109E-3 — eenmans jachtvliegtuig
Bewapening: Twee 20 mm MG FF kanonnen met 80 schoten per stuk en twee 13 mm MG 12 machinegeweren met 1500 schoten in de vleugels en twee 20 mm MG FF/M met 200 schoten in de staart.
Snelheid: 557 km/u op een hoogte van 4440 meter.
Vliegbereik: 856 km.

Duitse Messerschmitt Bf 109D — eenmans jachtvliegtuig
Bewapening: Twee 7,6 mm MG 12 machinegeweren met 500 schoten elk en twee 20 mm MG FF kanonnen met 160 schoten.
Snelheid: 571 km/u op 3.900 meter hoogte.
Vliegbereik: 560 km.

Duitse Messerschmitt Me 262A-1a jager "Schwalbe" (Zwaluw)
Bewapening: Vier 30 mm Rheinmetall-Borsig MG 151 kanonnen met elk 100 schoten per stuk plus twee bommen van 500 en 300 kg.
Snelheid: 957 km/u op een hoogte van 8000 meter.
Vliegbereik: 1050 kilometer.

Japanse Kawasaki Ki-45 Kaic "Toryu" (Drakendoder) — zwaar gevechtvliegtuig
Bewapening: Drie 30 mm Ho 203 kanonnen met 250 kg Type 1 Ho 203 kanonnen en twee bommen van 250 kg.
Snelheid: 537 km/u op 8000 meter hoogte.
Vliegbereik: 1050 kilometer.
Bemanning: 2.

Op posters als deze staan alle vliegtuigen die tijdens de luchtoorlog gebruikt werden. Deze hing in de expositie '80 jaar bevrijding in 80 dagen' in De Vergulde Swaan

Colofon

'Swindregt were', een naam die naast 'Swijndregt were' al eeuwen geleden gebruikt werd voor de Zwijndrechtse waard, is het blad van het *Historisch Genootschap Hendrik-Ido-Ambacht* en de *Historische Vereniging Zwijndrecht*.
Het periodiek verschijnt twee maal per jaar en wordt gratis aan de leden toegezonden

Redactie Hendrik -Ido-Ambacht
drs. W.Schneider, Marianne Monden-Groeneweg
Redactieadres
Ary Schefferlaan 14
3343 DN Hendrik -Ido-Ambacht
e-mail
willemeschneider1@gmail.com

**Historisch Genootschap
Hendrik -Ido-Ambacht**
Vestigingsadres
'Oudheidkamer Den Brommert'
Dorpstraat 84
3342 BD Hendrik -Ido-Ambacht
telefoon 078 -6815905
e-mail
info@historhia.nl

Correcties
Irene Mensink

Vormgeving
Ronald Meekel, same-d

Productie
Tinto Media, Hendrik -Ido-Ambacht

De verkoopprijs van losse nummers € 5,00

De redactie is niet verantwoordelijk voor de inhoud van de onder auteursnaam geplaatste artikelen.

© Redactie blad en de auteur. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopieën, microfilm of op welke andere manier dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de redactie en auteur. Na toestemming moet de bron vermeld worden.
ISSN: 22150439

Achterzijde omslag:
Boven: Schade op en rond het Stationsplein (nu Onderdijkserijweg hoek Burgemeester de Bruinelaan) door het bombardement van 29 oktober 1940. Bron: Beeldbank van het NIOD
Onder: Door de kracht van de bominslagen op 29 oktober 1940 trilden de pannen van het dak en stortten schuurtjes in. Bron: Beeldbank van het NIOD

Redactie Zwijndrecht
M.M. de Jongh MA, drs. C.L. van der Leer
Redactieadres
Kievitstraat 19
3334 TG Zwijndrecht
e-mail
SW-redactie@swaen.org

Historische Vereniging Zwijndrecht
Vestigingsadres
'Ouheidkamer De Vergulde Swaen'
Rotterdamseweg 53-55
3332 AC Zwijndrecht
telefoon 078 -6125681
e-mail
info@swaen.org

Door Britse bommen beschadigde huizen nabij de oprit van de Ringdijk tijdens een bombardement op 29 oktober 1940. Bron: beeldbank van het NIOD

De ruïne van het huis van de familie Verschoor. Vader, moeder en de drie kinderen kwamen op 12 juli 1940 om het leven toen een Britse bom op hun huis terechtkwam. Bron: beeldbank van het NIOD

